

İBRAHİM EN-NEHAİ'NİN İBN MES'ÛD'DAN İRSÂLLERİNE DAİR SÖZÜ BAĞLAMINDA İLK DÖNEM İRSÂL-ŞÖHRET İLİŞKİSİ

Bekir ÖZÜDOĞRU*

Makale Bilgisi

Makale Türü: Araştırma Makalesi, **Geliş Tarihi:** 31 Aralık 2021, **Kabul Tarihi:** 28 Mart 2022, **Yayın Tarihi:** 31 Mart 2022, **Atıf:** Özüdoğru, Bekir. "İbrahim en-Nehaî'nin İbn Mes'ûd'dan İrsâllerine Dair Sözü Bağlamında İlk Dönem İrsâl-Şöhret İlişkisi". *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 22/1 (Mart 2022): 697-724.

<https://doi.org/10.33415/daad.1051766>

Article Information

Article Types: Research Article, **Received:** 31 December 2021, **Accepted:** 28 March 2022, **Published:** 31 March 2022, **Cite as:** Özüdoğru, Bekir. "The First Period Relationship Between İrsâl and Fame in the Context of İbrahim al-Nakhaî's Word from İbn Mas'ûd About His İrsâl's". *Journal of Academic Research in Religious Sciences* 22/1 (March 2022): 697-724.

<https://doi.org/10.33415/daad.1051766>

Öz

İlk dönemde hadislerin rivayet edilme metotlarına dair veriler, bir taraftan hadis ilminin ve usûlünün anlaşılmasına katkı sunarken diğer taraftan genellemeci yargıların önüne geçer. Çalışma, rivayet metotlarından irsâlin sebeplerinden birisi olarak şöhret meselesini konu edinir. Araştırmada İbrahim en-Nehaî'nin (öl. 96/714) "Eğer ben hadisi doğrudan Abdullah b. Mes'ûd'dan nakletmişsem onu çok kişiden duymuşumdur" şeklindeki sözü bağlamında irsâl ile şöhret arasındaki ilişki analiz edilmiştir. Öncelikle ilgili sözün tespiti yapılarak usûle etkisi ele alınmış sonrasında İbn Mes'ûd -Nehaî ilişkisi; ricâl, usûl, fıkıh, rivayet ve örnekler üzerinden test edilmiştir. Nihayetinde Nehaî'nin İbn Mes'ûd ashâbından çok kişiden duyduğunda irsâle başvurduğu, Nehaî'nin sözünün ise mürseli delil alanlar tarafından referans olarak kullanıldığı tespit edilmiştir. Bu durum, Hanefî ve bazı muhaddislerde Nehaî'nin mürsellerine karşı olumlu tavrın sebebi olarak görülmelidir.

* Dr. Öğr. Üyesi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Hadis Anabilim Dalı, Samsun, Türkiye, bekirozudogru@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0001-5996-3942>.

Anahtar Kelimeler: Hadis, Mürsel, Meşhûr, Hanefî, Muhaddis, Abdullah b. Mes'ûd, Tevâtür.

The First Period Relationship Between Irsâl and Fame in the Context of Ibrâhîm al-Nakḥaî's Word from Ibn Mas'ûd About His Irsâl's

Abstract

In the first period, the data on the methods of narration of hadiths, on the one hand, contribute to the understanding of the science and method of hadith; on the other hand, it prevents generalizations. The study deals with the issue of fame as one of the reasons for the conveyance method. In the research, the relationship between irsâl and fame has been analyzed in the context of Ibrâhîm al-Nakḥaî (d. 96/714) statement "If I have narrated it from Abdullah b. Mas'ûd, I have heard it from many people." First, the related word was determined, and its effect on the method was discussed, then the relationship between Ibn Mas'ûd and Nakḥaî; It has been tested on ricâl, method, fiqh, narration, and examples. In the end, it has been determined that Nakḥaî applied to the waybill when he heard from many people than Ibn Mas'ûd, and Nakḥaî's word was used as a reference by those who took evidence of mursal. This situation should be seen as the reason for the positive attitude towards Nakḥaî's mursals in Hanafi and some hadith scholars.

Keywords: Hadith, Mursal, Meshûr, Hanafi, Muhaddis, Abdullâh b. Mas'ûd, Tawatur.

A'meş anlatıyor: Nehaî'ye "Abdullah b. Mes'ûd'dan nakilde bulunduğun zaman isnadını söyle." dedim. O, şöyle dedi: "Hadisi sana: "عن رجل عن ابن مسعود/falandan, o da Abdullah b. Mes'ûd'dan rivayet etti" şeklinde nakletmişsem o rivayeti, ismini verdiğim kişiden duymuşumdur. "قال عبد الله/Abdullah şöyle söyledi" dediğimde ise, o rivayeti, Abdullah b. Mes'ûd'dan alan birçok kişiden duymuşumdur."

Giriş

Rivayetin sıhhatini daha çok isnada ve râvilerin güvenilirliğine göre belirleyen hadis usûlü ilminde hadisi nakleden her bir râvi önemlidir. Hadisin sahih sayılması için onu nakleden râvilerin adalet ve zabt sahibi kimseler tarafından nakledilmesi şartı aranır. Bunun için hadisi nakleden râvilerin muttasıl bir senedle zikredilmesi gerekir. İsnaddaki bir râvi olmadığında, râvinin cerh-ta'dil durumu bilinmeyeceği için doğal olarak hadis zayıf sayılır. Bu doğrultuda zayıflık sebepleri, râviden ve seneddeki kopukluktan kaynaklı olmak üzere iki grupta ele alınır. Mürsel, mu'dal, muallak, münkatı' ve müdelles, kopukluktan kaynaklı zayıf hadis çeşitleridir. Burada her bir kopukluk farklı bir isimle ifade edildiği için irsâl, hadis usûlüne özgü anlamıyla tabînin sahabeyi atlayarak Hz. Peygamber'den nakletmesi anlamındadır. Bunun yanında ilk dönemlerde mürsel, mutlak in-

kıtâ/kopukluk anlamında da kullanılır.¹ Bu anlamda irsâl, râvinin, hadis aldığı bir veya birkaç hocasını atlayarak hadisi kaynağından nakletmesidir. İster genel ister özel anlamında olsun Hadis usûlünde irsâl, aradaki bir ya da birkaç râvî bilinmediği için hadisin sıhhatine engeldir. Her ne kadar genel-geçer bir kaide gibi belirtilse de hadis usûlü zamanla olgunlaştığı için hicri ilk iki asırda -daha sonraki değerlendirmelerin aksine- irsâl, zayıflık sebebi sayılmamıştır.

Hicri üçüncü asır âlimlerinden Ebû Dâvûd'un (öl. 275/889) sözleri konuyla ilgili ilk dönemdeki durumu ve geçişi özetler: "*Süfyân es-Sevrî, Mâlik b. Enes ve Evzaî gibilerinin yaşadığı dönemde âlimler mürsel hadislerle amel ederlerdi. Bu anlayış Şâfiî'ye kadar sürdü. O, mürsel hadisleri delil olarak kullanmada belli şartlar ileri sürdü. Ahmed b. Hanbel ve başkaları da bu konuda Şâfiî'nin görüşlerini benimzediler.*"² Bu ifade, senedde ittisal şartının her dönemde aranmadığını ortaya koyduğu gibi ilk dönemlerde irsâlin bir kusur olmadığını da gösterir. Benzer görüşler Taberî (öl. 310/923) ve İbn Abdilber (öl. 463/1071) gibi âlimler tarafından da ifade edilir.³ *Muvatta'*da mürsel rivayetler bulunurken Buhârî (öl. 256/870) ve Müslim'in (öl. 261/875), eserlerini muttasıl hadislerden oluşturması söz konusu değişimin bâriz göstergesidir.⁴ Bundan dolayı olsa gerek Şâfiî (öl. 204/820), mürsel hadisi hemen reddetmemiş, belli şartlarla kabul etmiştir.⁵ Sonrasında ise mürsel rivayet, genel bir kaide olarak zayıf sayılmasına rağmen ilk dönem bazı tabiîn âlimlerinin mürselleri makbul sayılmıştır. Böylece çift taraflı oluşabilecek açıklar bertaraf edilmeye çalışılmıştır. Bir taraftan "mutlak olarak mürsel makbuldür" diyerek genel bir kapı açıp zayıf-hatta kezzâb râvilerin sisteme girmesi engellenirken diğer taraftan "mürsel mutlak olarak makbul değildir" diyerek hicri ilk iki asırda câri olan irsâl uygulamaları sistem dışına itilmemiştir. Ancak "mürsel, mutlak makbuldür ya da değildir" görüşüne sahip olanlar da vardır.⁶

¹ Selahattin Polat, *Mürsel Hadisler ve Delil Olma Yönünden Değeri* (Ankara: TDV Yayınları, 2010), 63-65.

² Süleymân b. el-Eş'as es-Sicistânî Ebû Dâvûd, *Risâletü Ebî Dâvûd ilâ ehli Mekke fî vaşfi Sünenihî*, thk. Muhammed es-Sabbâğ (Beyrut: Dâru'l-arabiyye, ts.), 24.

³ Konuyla ilgili bk. Bekir Özüdoğru, *Hadis Anlam ve Amel: Râvî, Bölge ve Âlimlerin Ameli Özelinde Hadis-Amel İlişkisi* (İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2021), 142-5.

⁴ Oryantalistlerin, isnadların sonradan iyileştirildiğine dair iddialarının tenkidi için bk. Rahile Kızılkaya Yılmaz, "Muvatta' ve Sahih-i Buhârî Çerçevesinde İrsâl-İttisâl Meselesi", *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi XXI/2* (2021), 615-627.

⁵ Şâfiî'nin mürsel anlayışı için bk. Mansur Koçinkağ, "İmâm Şâfiî'nin Mürsel Hadis Anlayışı", *Journal of Intercultural and Religious Studies: JIRS 7* (2014), 68-70.

⁶ Mürselin delil olmasıyla ilgili farklı görüşler için bk. Polat, *Mürsel Hadisler*, 116-159.

Hâkim (öl. 405/1014), ilk dönemde çokça irsâlde bulunanları bölgelerine göre şöyle açıklar: “*Medine’de Saîd b. Müseyyeb, Mekte’de Atâ’ b. Ebî Rebâh, Mısır’da Saîd b. Hilal el-Leysî, Şam’da Mekhûl ed-Dimeşkî, Basra’da Hasan-ı Basrî, Kûfe’de İbrahim en-Nehaî, bölgelere göre mürsel rivayetiyle meşhur tâbiîn âlimleridir.*”⁷ Söz konusu âlimlerin hangi durumda irsâle hangi durumda isnada başvurduklarını bilmek/araştırmak, ilk dönemi anlama yolundaki adımlardan birisidir.

Bu çalışmada Hâkim’in belirttiği âlimler arasından İbrâhîm en-Nehaî’nin (öl. 96/714) mürselleri üzerinde durulacaktır. Muhaddislere göre mürsel zayıf kabul edilmesine rağmen Nehaî’nin mürselleri ayrı tutulur. Nehaî’nin mürselleri hakkında Ahmed b. Hanbel (öl. 241/855), “lâ be’se bih” ifadesini kullanırken Yahyâ b. Maîn (öl. 233/848) “Bahreyn tâciri” ve “namazda gülmek” rivayetleri dışındaki Nehaî’nin mürsellerinin sahih olduğunu belirtir.⁸ İbn Abdilber ise mürsellerinin sahih olduğunu belirtmekle kalmaz bu konuda icmâ edildiğini söyler.⁹ Aynı şekilde Nehaî’nin mürsellerinin değeri, diğer tâbiîn mürselleri ile mukayese edilerek ifade edilir. Bir yerde onun mürsellerinin Şa’bî’nin (öl. 104/722), başka bir yerde Sâlim (öl. 106/725), Kâsım (öl. 107/725) ve Saîd b. Müseyyeb’in (öl. 94/713) mürsellerinden daha güzel olduğu belirtilir.¹⁰ Özellikle çoğunluk tarafından mürselleri makbul görülen Saîd b. Müseyyeb’ten daha iyi olduğunun belirtilmesi, Nehaî’nin mürsellerine olumlu bakışın boyutunu göstermesi açısından önemlidir. Bu doğrultuda çalışmanın amaçlarından bir tanesi, Nehaî’nin mürsellerine hadisçiler tarafından olumlu bakışın sebeplerini araştırmaktır.

İlk dönem irsâl sebeplerinden bazıları, çeşitli kaynaklarda şöyle zikredilir: 1. Bir ve ikinci asrın rivayet metodu. 2. Mürsilin imam/güvenilir olması ve rivayetlerinin sahih kaynaklarda yer alması. 3. Mürsilin sadece sika kişilerden rivayetiyle bilinen bir kişi olması. 4. Mürsellerin müsned tariklerle desteklenmesi. 5. Mürsile hadisin birçok yolla gelmesi ve onun isnada ihtiyaç duymaması. Bunların

⁷ Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed el-Hâkim en-Nisâbüri, *Ma’rifeti ‘ulûmi’l-hadis*, thk. es-Seyyid Mu’zam Hüseyin (Beyrut: Dâru’l-kütübi’l-ilmîyye, 1977), 25.

⁸ Zeynuddîn Abdurrahmân b. Ahmed İbn Receb el-Hanbelî, *Şerhu ‘İleli’t-Tirmizî*, thk. Hemmam Abdurrahim Said (Ürdün: Mektebetü’l-menâr, 1987), 542.

⁹ Ebû Ömer Yusuf b. Abdillâh en-Nemerî İbn Abdilber, *el-İstizkâr*, thk. Salim b. Muhammed Ata vd., (Beyrut: Dâru’l-kütübi’l-ilmîyye, 2000), 6/137.

¹⁰ Abdurrahman b. Ebî Bekr es-Suyûtî, *Tedribu’r-râvî fi şerhi Takrîbi’n-Nevevî*, thk. Ebû Kuteybe Muhammed el-Feryâbî (b.y.: Dâru Tayyibe, ts.), 1/231.

yanında olumlu-olumsuz birçok irsâl sebebi bulunmaktadır.¹¹ Bu çalışmada Nehaî'nin irsâlleri, söz konusu gerekçelerden sonuncusu ile sınırlı tutularak irsâl-şöhret ilişkisi bağlamında ele alınacaktır. Çünkü bir kısım hadisçiler ve Hanefî geleneğe daha çok bu yön ön plandadır. Çalışmanın amaçlarından diğeri, irsâl ile şöhret ilişkisinin imkanını araştırmaktır.

Hanefî âlimleri, özellikle de “mürsel, müsneden daha güçlüdür” anlayışında olanlar¹², gerekçe olarak mürsel rivayetlerin herkes tarafından bilinmesini/şöhretini ileri sürerler. Bu anlayışın izleri ilk dönemde görülür. Hanefî geleneğinin oluşumunda etkili olan Abdullah b. Mes'ûd>Alkame>Nehaî>Hammâd>Ebû Hanîfe halkası içerisinde çokça irsâlde bulunanların başında Nehaî gelir. Aynı zamanda tespitlerimize göre irsâl-şöhret ilişkisine dair bilgiyi nakleden ilk kişi Nehaî'dir. Nehaî'nin, Abdullah b. Mes'ûd'dan (öl. 32/652) yaptığı irsâllere dair sözü, doğrudan irsâl ile şöhret arasındaki ilişkiyi vurgular. Hanefî geleneğe, şöhret-irsâl ilişkisinden dolayı mürsel rivayetlerin makbul sayılmasında Nehaî'nin mürsel rivayetleri ve konuya dair sözünün etkisinin araştırılması, çalışmanın bir diğer amacını oluşturur. Söz konusu amaçlar doğrultusunda çalışma, Nehaî'nin tüm mürsellerini değil İbn Mes'ûd'dan irsâllerini ilgili sözü merkeze alarak tartışır. Bu açıdan öncelikle Nehaî'nin sözünün tespiti üzerinde durulacaktır.

1. Şöhret-İrsâl İlişkisinin Dayanağı: Nehaî'nin “Rivayeti Doğrudan İbn Mes'ûd'dan Nakledersem...” Sözü

Bir rivayet; âlimler arasında bilindiği ya da birçok hocadan duyulduğu için şöhrete mazhar olabilir. Haber teorileri içinde genel olarak ‘mütevâtir’, Hanefîlere has ‘meşhur’ kavramlarının temeli kabaca bir rivayetin isnada/şüpheye ihtiyaç bırakmayacak derecede çok kişi tarafından bilinmesi/nakledilmesi/güvenilmesidir. Söz konusu kavramlar hicri üçüncü asır ve sonrasında ıstılahlaşsa da benzer muhtevadaki ifadelerle ilk dönemlerde rastlamak mümkündür. Tabiîn âlimlerinden A'meş (öl. 148/765) ile İbrahim en-Nehaî arasında geçen diyalog belki de ilk örneği oluşturur.

¹¹ Ebû Saîd Selahaddîn Halîl b. Keykeldî Alâî, *Câmi 'u 't-tahsil fi ahkâmi 'l-merâsil*, thk. Hamdi Abdülmecîd es-Selefi (Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1986), 39, 84, 89-90; Polat, *Mürsel Hadisler*, 78-82; Abdülkerim Ahmed Vureykât, *Esbâbü İrsali'l-Hadis inde'r-Ruvât*, (Amman: y.y., ts.), 3-20; Veysel Özdemir, “Kûfe’de İrsâl ve Tedlîsin Çok Olmasının Gerekçeleri Üzerine”, *HADITH* 3 (2019), 14-30.

¹² Ahmed b. Ali Cessâs, *el-Fusûl fi 'l-usûl* (Kuveyt: Vuzâratü'l-evkâfi'l-Kuveytiyye, 1994), 3/146, 148.

A'meş anlatıyor: Nehaî'ye "Abdullah b. Mes'ûd'dan nakilde bulunduğun zaman isnadını söyle." dedim. O, şöyle dedi: "Hadisi sana: " **عن رجل عن عبد الله** /falandan, o da Abdullah b. Mes'ûd'dan rivayet etti" şeklinde nakletmişsem o rivayeti, ismini verdiğim kişiden duymuşumdur. " **قال عبد الله**/Abdullah şöyle söyledi" dediğim ise, o rivayeti, Abdullah b. Mes'ud'dan alan birçok kişiden duymuşumdur."¹³

Söz konusu rivayet, hem isnad yani râvi sorgusunun ne zaman başladığı, hem de irsâl uygulamalarının isnad ile birlikte devam ettiğini göstermesi açısından önemlidir.¹⁴ Şöyle ki; ilgili rivayete göre A'meş, Nehaî'den Abdullah b. Mes'ûd ile arasındaki kişiyi söylemesini istemektedir. "فأسئد/ isnâdını/kimden aldığını söyle" ifadesi, Nehaî-A'meş dönemlerinde hadis naklederken râvisinin söylendiğini göstermektedir. Nehaî'nin cevabı ise bir taraftan râvi sorgusunun yapıldığını hatta kendisinin de hadisin râvisini söylediğini gösterirken diğer taraftan râvi bilgisine ihtiyaç olmayan durumlarda -ki burada hadisi çok kişiden duymasındır- hadisi irsâl ile naklettiğine işaret eder.¹⁵ Nehaî'nin sözünde açıkça belirtildiği üzere onun İbn Mes'ûd ile kendisi arasındaki râvileri söylememesinin temel nedeni, hadisin şöhret bulmasıdır. Bu nakil şöhret-irsâl ilişkisinin dayanağı gibi durmaktadır.

702 | db

Nehaî'ye nispet edilen bu söz, tespit edildiği kadarıyla senedli bir şekilde, İbn Sa'd (öl. 230/845), Tirmîzî (öl. 279/892), Ebû Zür'a (öl. 281/894), Tahâvî (öl. 321/933), Bâcî, (öl. 474/1081), İbn Abdilber (öl. 463/1071), Mizzî (öl. 742/1341) gibi âlimlerin eserlerinde geçmektedir. Diğerlerinin dayanağı olması hasebiyle ilk kaynakların isnadları değerlendirilecektir.

Nehaî >	(Süleyman) el-A'meş >	Şu'be >	Ebû Katan Amr Heysem >	İbn Sa'd ¹⁶	
				Ahmed b. Şeb- buveyh >	Ebû Zür'a ¹⁷
			Saîd b. Âmir >	Ebû Ubeyde b.	Tirmizî ¹⁸

¹³ Ebû İsa Muhammed b. İsa et-Tirmizî, *el-İlelî's-sağır (Sünen'in sonunda)*, thk. Ahmed Muhammed Şakir vd. (Beyrut: Dâru İhyai't-turâsi'l-arabî, ts.), 5/754.

¹⁴ İrsâl ve ittisâle dair farklı yaklaşımlar için bk. Rahile Kızılkaya Yılmaz, *Çağdaş Hadis Tartışmaları ve Muvatta'* (İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2020), 145-178.

¹⁵ Aynı zamanda ilgili rivayet, hoca-talebe ilişkisine dair de bilgi vermektedir. Şöyle ki; Nehaî ile İbn Mes'ûd arasında hoca-talebe ilişkisi olmadığını yani Nehaî'nin İbn Mes'ûd'tan hadis almadığını hem A'meş hem de Nehaî'nin kendisi dile getirmektedir.

¹⁶ Ebû Abdullah Muhammed İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, thk. İhsan Abbas (Beyrut: Dâru Sâdır, 1968), 6/272.

¹⁷ Abdurrahman b Amr b Abdullah ed-Dımaşkî Ebû Zür'a, *Târîhu Ebî Zür'a ed-Dımaşkî* (Dimeşk: Mecmeu'l-lugati'l-arabiyye, ts.), 665.

			Ebû sefer >	
		Bişr b. Amr/Vehb >	İbrahim b. Merzuk >	Tahâvî ¹⁹

Yukarıdaki isnad şemasında görüldüğü üzere A'meş>Şu'be ortak râvilerdir. Süleymân el-A'meş (öl. 148/765), Nehaî'nin öğrencilerinden olup tedlis yaptığına dair iddialar dışında genelde sika sayılır.²⁰ Şu'be b. Haccâc (öl. 160/776) ise A'meş gibi birçok tabiîn âliminden dersler alıp hadis ilminde otorite olmuş, sika bir âlimdir. İbn Sa'd'da yer alan Amr b. el-Heyssem Ebû Katan (öl. 200/815), Şu'be'nin ashâbından olup sikâdır.²¹ Ebû Zür'a, Ebû Katan'dan Ahmed b. Şebbeveyh aracılığıyla nakleder. İbn Sa'd tariki isnad ve râvî açısından problemlidir.

Tirmizî tarikinde yer alan Saîd b. Âmir'in (ed-Dubeî, el-Basrî) (öl. 208/823) hocaları arasında Şu'be, talebeleri arasında ise Ebû Ubeyde vardır. İbn Maîn, Ebû Hatim ve İbn Hibbân gibi âlimler genel olarak onun sika, sâlih olduğunu belirtir.²² Ebû Ubeyde b. Ebî Sefer'in (öl. 258/271) ismi Ahmed b. Abdullah olup kendisinden Tirmizî, Nesaî, İbn Mâce gibi âlimler rivayette bulunmuştur. Sadûk, şeyh olduğu ifade edilir.²³ Tirmizî'de yer alan tarikin, hoca-talebe ilişkisi çerçevesinde muttasıl ve râvilerinin güvenilir olduğu gözüktür. Mizzî ise Nehaî'nin sözünü, Tirmizî'den kendisine kadar uzun senedle nakletmektedir.²⁴ Zehebî, Nehaî'nin biyografisinde ilgili sözü bir yerde İbn Sa'd'daki senedle²⁵ diğer bir yerde Tirmizî'den nakille verir.²⁶

Tahâvî tarikinde Vehb (öl. 207/822) veya Bişr b. Ömer (öl. 206/821) sika olup ikisi de Şu'be'nin talebeleri ve İbrahim b. Mer-

¹⁸ Tirmizî, *İlelü 's-sağır*, 5/754.

¹⁹ Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed Tahâvî, *Şerhu Meâni'l-âsâr*, thk. Muhammed Zehra en-Neccâr (b.y.: Alemü'l-kütüb, 1994), 1/226.

²⁰ Muhammed b. Ahmed b. Osman ez-Zehbî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, thk. Şuayb Arnaut vd. (b.y.: Müessesetü'r-Risâle, 1985), 6/227-248.

²¹ Abdurrahman b. Muhammed er-Râzî İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil* (Beyrut: Dâru İhyâi't-turâsi'l-arabî, 1952), 6/268.

²² Zehebî, *Siyer*, 9/385-387.

²³ Muhammed b. Ahmed b. Osman ez-Zehbî, *Tezhibü Tehzîbi'l-kemâl fi esmâi'r-ricâl*, thk. Ganîm Abbas Ganîm ve Mecdî es-Seyyid Emîn (b.y.: el-Fârûku'l-hadisiyye, 2004), 1/162.

²⁴ Yusuf b. Abdurrahman b. Yusuf el-Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fi esmâi'r-ricâl*, thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1980), 2/239.

²⁵ Zehebî, *Siyer*, 4/522. Ancak İbn Sa'd'taki أصحابه /İbn Mes'ûd'un ashâbı ifadesi Zehebî'de من الصحابة /sahabeden şeklinde geçmektedir. Nehaî'nin sahabeden semai bulunmadığı için Zehebî'deki lafzına göre sahabeden çok kişiden duyması mümkün değildir.

²⁶ Zehebî, *Siyer*, 4/527.

zuk'un (öl. 270/883) hocaları arasındadır.²⁷ Ancak Tahâvî ikisi arasında şüpheye düşmüştür. İbrahim b. Merzûk ise sika olup Tahâvî'nin hocaları arasındadır.²⁸ Tahâvî rivayeti de râvî ve isnad açısından sahih görünmektedir. İsnad açısından problemsiz gözükten sözün metni eserlere göre şöyledir:

İbn Sa'd, <i>Tabakât</i> , 6/272	قال: أَخْبَرَنَا عُمَرُ بْنُ الْهَيْثَمِ أَبُو قَطَنٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنِ الْأَعْمَشِ، قَالَ: قُلْتُ لِإِبْرَاهِيمَ: «إِذَا حَدَّثْتَنِي عَنْ عَبْدِ اللَّهِ، فَأَسْنِدُ قَالَ: إِذَا قُلْتُ: قَالَ عَبْدُ اللَّهِ فَقَدْ سَمِعْتُهُ مِنْ غَيْرِ وَاجِدٍ مِنْ أَصْحَابِهِ وَإِذَا قُلْتُ: حَدَّثْتَنِي فَلَانَ فَحَدَّثْتَنِي فَلَانَ»
Tirmizî, 5/754	حَدَّثَنَا أَبُو عُبَيْدَةَ بْنُ أَبِي السَّرِّ الْكُوفِيُّ حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ عَامِرٍ عَنْ شُعْبَةَ عَنْ سَلِيمَانَ الْأَعْمَشِ قَالَ قُلْتُ لِإِبْرَاهِيمَ النَّخَعِيِّ أَسْنَدُ لِي عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ فَقَالَ إِبْرَاهِيمُ إِذَا حَدَّثْتِكَ عَنْ رَجُلٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ فَهُوَ الَّذِي سَمِيتَ وَإِذَا قُلْتَ قَالَ عَبْدُ اللَّهِ فَهُوَ عَنْ غَيْرِ وَاجِدٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ
Ebû Zür'a et-Dimeşkî, <i>et-Târih</i> , 665	حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ شَيْبُوَيْهِ قَالَ: حَدَّثَنَا عُمَرُ بْنُ الْهَيْثَمِ عَنْ شُعْبَةَ عَنِ الْأَعْمَشِ قَالَ: قُلْتُ لِإِبْرَاهِيمَ: إِذَا حَدَّثْتَنِي فَاَسْنَدُ، قَالَ: مَا قُلْتُ: قَالَ عَبْدُ اللَّهِ، فَهُوَ مَا سَمِعْتُهُ مِنْ غَيْرِ وَاجِدٍ مِنْ أَصْحَابِهِ، وَمَا قُلْتُ: حَدَّثْتَنِي فَلَانَ، فَحَدَّثْتَنِي وَحْدَهُ
Tahâvî, <i>Müşkilü'l-âsâr</i> , 14/519	حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ مَرْزُوقٍ، حَدَّثَنَا وَهْبٌ، أَوْ بَشِيرُ بْنُ عَمَرَ أَبُو جَعْفَرٍ - يَشْكُ فِيهِمْ حَدِيثٌ بِهِ عَنْهُ مِنْهُمَا - حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنْ سَلِيمَانَ الْأَعْمَشِ قَالَ: قُلْتُ لِإِبْرَاهِيمَ: إِذَا حَدَّثْتَنِي فَأَسْنَدُ، قَالَ: إِذَا قُلْتُ لَكَ: قَالَ عَبْدُ اللَّهِ، فَلَمْ أَقُلْ ذَلِكَ حَتَّى حَدَّثْتَنِي عَنْ عَبْدِ اللَّهِ غَيْرِ وَاجِدٍ، وَإِذَا قُلْتُ: حَدَّثْتَنِي فَلَانَ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ، فَهُوَ الَّذِي حَدَّثْتَنِي

704 | db

Genel hatlarıyla söz konusu rivayetin lafızları birbirine benzer. Ancak şunu belirtmek gerekir: İbn Sa'd ve Ebû Zür'a'daki "من غير وَّاجِدٍ" / "İbn Mes'ûd'un ashâbından çok kişiden" ifadesi, Tirmizî ve Tahâvî'de "عن عبد الله" / "İbn Mes'ûd'dan alan/duyan birçok kişiden" şeklinde geçmektedir. İlkinde İbn Mes'ûd'un ashâbına işaret edilmesi dikkat çekicidir. Metinde takdim-tehirler olsa da genel olarak mana aynıdır. Sihatine dair değerlendirmelerden sonra Nehaî'nin sözünün etki ve kullanım alanlarına değinilecektir.

2. Nehaî'nin Sözünün Anlamı ve Etki/Kullanım Alanı

Nehaî'nin sözü -yukarıda değinildiği üzere- ricâl kaynaklarında ve Nehaî > İbn Mes'ûd tariki ile gelen rivayetlerin değerlendirmesinde geçmektedir. Tanıtımı yapılan kişinin sözlerine ricâl kaynaklarında yer verilmesi beklenen bir durum olduğu için diğer kaynaklar üzerinden değerlendirme yapılacaktır.

²⁷ Ebû'l-Fazl Ahmed b. Ali İbn Hacer el-Askalâni, *Takribü't-Tehzib*, thk. Muhammed Avvâme (Suriye: Dâru'r-reşîd, 1986), 94.

²⁸ Askalâni, *Takribü't-Tehzib*, 94.

A'meş ve Şu'be gibi âlimler tarafından Nehaî'nin sözünün nakledilmesi, hicri ikinci asır hakkında bazı ipuçları vermektedir. Bu rivayet söz konusu dönemde -bazı durumlar hariç- ittisal şartının arandığını gösterir. Özellikle hadisçi kimliği ön planda olan Şu'be'nin, Nehaî'nin sözünü nakletmesi önemlidir. Çünkü hadisçi kimliği olanlar daha ziyade râviye ve senedin muttasıl olmasına odaklanırlar. İlgili bilginin Şu'be tarafından nakledilmesi, hicri ikinci asrın ortalarında dahi ittisâl şartının tam aranmadığına, bazı durumlarda irsâlin kabul edilebileceğine işaret eder.

Tespit edildiği kadarıyla kaynaklarda ilk olarak söz konusu bilgiye Şâfiî'nin *el-Ümm* adlı eserinde Nehaî' İbn Mes'ûd tarikiyle nakledilen "Câriyenin satımı, talaktır" rivayeti meselesinde rastlanır. Şâfiî'ye göre "onlar" -Beyhakî'nin (öl. 458/1066) açıklamalarından hareketle Kûfeliler²⁹-, Nehaî'nin İbn Mes'ûd'dan naklettiği mürselleri sabit sayarlar. Çünkü onlar, Nehaî'nin "Eğer 'Abdullah dedi' dersem, rivayeti onun ashâbından birçok kişiden duymuşumdur" sözünü naklederler.³⁰ Bu bilgi, bir taraftan Şâfiî'nin Nehaî'nin mürsellerinde irsâl-şöhret ilişkisini reddetmediğini diğer taraftan ise Nehaî'nin sözünün Kûfeliler tarafından kullanıldığını göstermesi açısından önemlidir.

Tirmizî, hadis usulüne dair bilgiler verdiği *İlel* bölümünde Nehaî'nin sözüne yer verir. O, mürseli bazılarının zayıf gördüğüne bazılarının ise delil aldığına değinir. Hüccet kabul edenlerin referansı Nehaî'nin sözüdür.³¹ Senedde ittisal şartının tam anlamıyla yerleştiği hicri 3. asrın ortalarında Tirmizî, herkesin mürsellerinin reddedilemeyeceğini Nehaî'nin bu sözünü referans vererek ortaya koyar. *İlel*'i şerh eden İbn Receb Hanbelî'ye (öl. 795/1393) göre bu söz doğrultusunda mürselin, müsnele tercih edilmesi gerekir. Ancak bu durum sadece Nehaî'nin İbn Mes'ûd'dan mürsellerine özeldir.³² Anlaşıldığı kadarıyla İbn Receb, Nehaî'nin sözünü aynı durumda olabilecek farklı mürsellere kıyas etmeyip "mürsel, müsnele tercih edilir" görüşünü Nehaî'nin İbn Mes'ûd'dan irsâlleriyle kayıtlıyor.

Hadisçi kimliğiyle ittisal-inkıtâ' ve râvî değerlendirmelerine yoğunlaşan Darekutnî (öl. 385/995), Nehaî'nin İbn Mes'ûd'dan naklet-

²⁹ Ahmed b. Huseyn b. Ali Beyhakî, *Ma'rifetü's-sünen ve'l-âsâr*, thk. Abdulmu'tî Emîn el-Kalâcî (Pakistan: Câmîatü'd-dirâsâti'l-İslâmî, ts.), 10/200.

³⁰ Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs b. Abbâs eş-Şâfiî, *el-Ümm* (Beyrut: Dâru'l-ma'rife, 1990), 7/183.

³¹ Tirmizî, *İlelü's-sağir*, 5/754. Benzer değerlendirmeler için bk. Özüdoğru, *Hadis Anlam ve Amel*, 225.

³² İbn Receb el-Hanbelî, *Şerhu İlel*, 542.

tiği irsâlleri, sıhhati giderici bir kusur olarak görmez. O, kastın diyeti hakkında Nehaî > İbn Mes'ûd tarikli mürsel-mevkuf rivayeti delil alma sebebini şöyle açıklar: “Her ne kadar bu rivayet irsâl olsa da, Abdullah'ın görüş ve fetvalarını en iyi bilen Nehaî'dir. O, bu bilgileri, dayıları Alkame, Esved, Abdurrahman b. Yezid ve bunların dışında Abdullah'ın diğer ashâbının büyüklerinden almıştır.” Bundan sonra ise “Birisi şöyle söylemiştir”, diyerek Nehaî'nin sözüne yer verir.³³ Dârekutnî, ilgili sözün gelişi güzel söylenmediğini, İbn Mes'ûd'un ashâbı ile Nehaî arasındaki bağı kuran kişilere değinerek dile getirmektedir. Ayrıca burada Nehaî'nin sözünü senedsiz vermesi, bilginin âlimler arasında meşhur olduğunu gösterir.

Muvatta' şerhi *Temhîd* adlı eserin mukaddimesinde hadis usûlüne dair bilgilere yer veren İbn Abdilber, Nehaî'nin sözüne referansta bulunarak mürsel konusuna değinir. O, “Ashâbımız arasında imamın mürselinin müsnetten daha evlâ olduğunu zannedenlerden dolayı tartışma vardır. Çünkü bu haber, Nehaî'nin mürsellerinin müsnedlerinden daha güçlü olduğuna delildir. Bana göre böyledir. Çünkü İbrahim'e denk kimse yoktur”³⁴ diyerek Nehaî'nin mürsellerinin sıhhat durumuna dikkat çeker. Ancak buradaki ifadeler Nehaî'ye özgü olup tüm mürsellere şamil değildir. Nehaî'nin mürsellerini ayrı bir konumda tutanlardan birisi de klasik hadis kaynakların muhakkiklerinden Şuayb Arnaut'tur. O, Nehaî > İbn Mes'ûd tariki ile Ahmed b. Hanbel'de geçen namazda selam verilmemesine³⁵ ve namaz sonunda sağa sola selam verilmesine dair merfû,³⁶ ayet tefsirine dair mevkuflar,³⁷ Ebû Davud'un *Sünen*'inde yılanların öldürülmesine dair mevkuflar³⁸ rivayetlerin tahkikinde öncelikle Nehaî'nin sözüne yer verir, sonrasında ise her ne kadar zâhiri münkatî' gibi gözükse de Nehaî'nin sözünden dolayı ilgili rivayetlerin sahih olduğunu belirtir.

Hadis usûlü eserlerinde de Nehaî'nin sözüne rastlanır. Suyûtî, mürsel konusunda Nehaî'nin mürsellerinin değerine dair ifade kullandıktan sonra Nehaî'nin sözüne yer verir.³⁹ Aynı şekilde Kâsimî,

³³ Ebu'l-Hasen Ali b. Ömer ed-Dârekutnî, *Sünenü'd-Dârekutnî*, thk. Şuayb Arnaut vd. (Beirut: Müessesetü'r-risâle, 2004), 4/266.

³⁴ Ebû Ömer Yusuf b. Abdillâh en-Nemerî İbn Abdilber, *et-Temhîd limâ fi'l-Muvatta' mine'l-me'ânî ve'l-esânîd*, thk. Mustafa b. Ahmed el-Ulvî vd. (Mağrib: Vuzâratu umûmi'l-evkâf ve's-suûni'l-İslâmî, 1967), 37-38.

³⁵ Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed Ahmed b. Hanbel, *Müsnedi'l-imâm Ahmed b. Hanbel*, thk. Şuayb Arnaut vd. (b.y.: Müessesetü'r-risâle, 2001), 6/428.

³⁶ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 7/433.

³⁷ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 16/126.

³⁸ Süleymân b. el-Eş'as es-Sicistânî Ebû Dâvûd, *Sünenü Ebî Dâvûd*, thk. Şuayb Arnaut vd. (b.y.: Dâru'r-risâleti'l-âlemiyye, 2009), “Edeb” 174.

³⁹ Suyûtî, *Tedribu'r-râvî*, 1/231.

âlimlerin mürsellerinin değerini ifade ederken Nehaî'nin sözüne atıfta bulunur.⁴⁰ Nehaî'nin mürsellerinin hemen akabinde ilgili söze yer verilmesinin nedeni, ilk dönem âlimlerinin onun mürsellerini sahih ya da diğerlerinininkinden daha iyi gördüklerini ortaya koymak içindir.

Anlaşıldığı kadarıyla Nehaî'nin sözü, bahsedilen âlimler tarafından üç farklı şekilde değerlendirilmiştir. İlki, Nehaî gibi ilk dönemdeki bazı âlimlerin mürsellerinin hüccet olduğunu delillendirmek, ikincisi, genel olarak Nehaî'nin mürsellerinin sahih olduğunu ortaya koymak, üçüncüsü ise Nehaî'nin sadece İbn Mes'üd'dan mürsellerinin sahih olduğunu göstermektir.

Hanefî ekolünün önemli hocalarından olan Nehaî'nin sözünün, Hanefî kaynaklarda ele alınmış şekline ve mürsel anlayışlarına etkisine değinilmesi gerekir. İlk Hanefî kaynakları olan Ebû Yusuf'un (öl. 182/798) *el-Asâr* ve Şeybânî'nin (öl. 189/805) *el-Asâr* ve *el-Hucce* eserlerinde usûl konularına yer verilmese de eserlerdeki rivayetlerden hareketle bir yorum getirilebilir ve sonraki dönem usûl eserleriyle mukayesesi yapılabilir. Nehaî'nin İbn Mes'üd'dan mürselleri; Nehaî > İbn Mes'üd > Rasulüllah şeklinde merfû ve Nehaî > İbn Mes'üd şeklinde mevkuf olmak üzere iki şekildedir. Her ikisinde de irsâl sebebi Nehaî'nin görüşmediği/aynı dönemde yaşamadığı İbn Mes'üd'dan aradaki kişiyi atlayarak rivayet etmesidir. Ebû Yusuf ve Şeybânî'nin *el-Asâr* adlı eserlerinde özellikle söz konusu iki kanalla genel rivayetler çok fazladır.⁴¹

“Mürsel, müsned gibidir” ya da “mürsel, müsnetten daha kuvvetlidir” anlayışlarının oluşumunda ilk dönem Hanefî âlimlerin bu tür rivayetleri çokça kullanmasının yeri yadsınamaz. Söz konusu kuralın delillerinden biri olarak irsâlîn şöhretten kaynakladığına, yani çok kişiden duyulduğu için bir tür tevâtür mantığının olduğuna değinilir.⁴² Bu noktada irsâl-şöhret ilişkisine dair Nehaî gibi âlimlerin sözüne yer verilir.

Tahâvî'nin (ö. 321/933) eserlerinde Nehaî > İbn Mes'üd tariki ile nakledilmiş rivayetlere rastlanır. Birkaç yerde Tahâvî, Nehaî'nin sö-

⁴⁰ Muhammed Cemâleddin Kâsimî, *Kavâidü't-tahdîs min funûni mustalahi'l-hadis* (Beirut: Dâru kütübi'l-ilmîyye, 1332), 143.

⁴¹ Fatih Bayram, *Ebû Yusuf'un Kitâbu'l-âsâr'ının Hadis İlmi Açısından Değerlendirilmesi* (İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2009), 25-40; Nilüfer Kalkan, *İmam Muhammed'in Kitâbu'l-âsâr'ı ve Rivâyetlerinin Kütüb-i Sitte ile Karşılaştırması* (İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011), 69-73.

⁴² Abdulmecit Türkmânî, *Dirâsât fî Usûli'l-hadîs alâ Meheci'l-Hanefiyye* (İstanbul: Asitâne, 2009), 392-394, 398-402.

züne yer vererek şöhret ile irsâl arasındaki ilişkiyi açık şekilde ortaya koyar. Rafu'l-yedeyn konusunda yer verilen bir rivayete göre; Nehaî'ye Vâil b. Hucr'dan nakledilen Rasûlüllah'ın (s.a.v.) rükûda elleri kaldırdığına dair rivayeti sorulmuş, o da; Vâil, Nebi'yi bir kez gördüyse İbn Mes'ûd ve ashâbı elli kez elleri kaldırmadığı şeklinde görmüştür, diyerek cevap vermiştir.⁴³ Yine başka bir yerde Vaîl'in rivayeti sorulduğunda Nehaî kızmış ve "O, görmüş ama İbn Mes'ûd ve ashâbı görmemiş öyle mi?" diye cevap vermiştir.⁴⁴ Ancak Ebû Vâil'den gelen rivayetler muttasıl iken Nehaî'nin İbn Mes'ûd'dan naklettiği haberler münkâtı'dır. Bu doğrultuda Tahâvî öncelikle rivayetlerin tevâtür ve isnadların sahih olduğunu söyleyenlerin delillerine karşılık kendi delillerinin daha evlâ olduğunu belirtir⁴⁵ sonrasında ise İbrahim'in İbn Mes'ûd'dan nakillerinin muttasıl olmadığını söyleyenlere karşılık şu ifadeleri kullanır:

İbrahim, Abdullah'tan irsâl etmişse onu ancak kendisine göre sahihse ve Abdullah'tan rivayeti tevatür (çok kişiden) yoluyla duymuşsa irsâl eder. Nitekim A'meş kendisine: 'Bana tahdis ettiğinde isnadını söyle, deyince şöyle dedi: "'Sana: 'قال عبد الله/Abdullah dedi' dediğimde, bu sözümü, Abdullah'tan birçok kimse bu rivayeti bana naklettiğinde söylerim. 'حدثني فلان عن عبد الله/Falan bana Abdullah'tan tahdîs etti' dediğimde ise o rivayeti bana yalnızca o kişi Abdullah'tan nakletmiştir."⁴⁶

Daha sonra ilgili bilginin senedini zikreden Tahâvî, bu sözü şöyle açıklar:

Nehaî, Abdullah'tan irsâl ettiğini haber verirse, onun kaynağı, Nehaî'nin Abdullah'tan belli bir kişi vasıtasıyla zikrettiği kaynaktan daha sahihtir. Aynı şekilde Nehaî, ancak kendi katında bir kişi aracılığıyla nakledilen haberden daha sahih olduğunda Abdullah'tan irsâlde bulunur. Bunlarla birlikte İbn Mes'ûd'un böyle yaptığına

⁴³ Tahâvî, *Şerhu Meâni'l-âsâr*, 1/224; Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed Tahâvî, *Şerhu müşkilil-âsâr*, thk. Şuayb Arnaût (b.y.: Müessesetü'r-risâle, 1994), 15/37.

⁴⁴ Tahâvî, *Şerhu Meâni'l-âsâr*, 1/224.

⁴⁵ Tahâvî, *Şerhu Meâni'l-âsâr*, 1/224.

⁴⁶ Tahâvî, *Şerhu Meâni'l-âsâr*, 1/226. Zeylaî'nin, bu konuda kendi görüşlerini desteklemek için Tahâvî'nin görüşlerine yer vermesi, aynı düşüncesinin devam ettiğini göstermektedir. (Ebû Muhammed Abdullah b. Yûsuf ez-Zeylaî, *Nasbu'r-râye li ehâdîsi'l-Hidâye*, thk. Muhammed Avvâme (Beyrut: Müessesetü'r-reyyân, 1997), 1/406).

dair Abdurrahman b. Esved'ten muttasıl tariki de vardır.⁴⁷

Tahâvî, Nehaî> İbn Mes'ûd tariki ile nakledilen ihramlı kişinin evlenmesi ve kölenin yaralanması konularında benzer ifadeler kullanır. Nehaî'nin İbn Mes'ûd'tan aracısız (irsâl) naklettiklerinin isnad ile naklettiklerinden daha kuvvetli olduğunu, ilgili sözü delil getirerek ortaya koyar.⁴⁸ Anlaşıldığına göre Tahâvî, Nehaî'nin İbn Mes'ûd'tan irsâlleri ile tevatür ilişkisini kurmaktadır. Doğal olarak irsâlin, tek kişi aracılığıyla nakledilen muttasıl rivayetlerden daha sahih olduğunu dile getirmektedir.

Tahâvî'deki örnekler Nehaî'nin İbn Mes'ûd'dan irsâlleri konusunda olsa da Hanefî kaynaklarda diğer sahabîlerden irsâllerinde de benzer ifadeler rastlanır. Tahâvî'den yaklaşık bir asır sonra yaşayan Hanefî imamlarından Kudûrî (ö. 428/1037), nafaka konusunda Nehaî > Hz. Ömer tarikiyle merfû hadis naklettikten sonra "Nehaî'nin Hz. Ömer'den rivayeti mürseldir", şeklinde itiraz edenlere şöyle cevap verir. "Delil almada bize göre mürsel ile müsned, özellikle İbrahim'in mürselleri aynıdır." Daha sonra Nehaî'nin sözüne yer veren Kudûrî, bu sözün onun mürsellerinin müsnedlerinden daha güçlü olduğuna işaret ettiğini söyler.⁴⁹

"Mürseller müsnedlerden daha güçlüdür" anlayışı, bazı Hanefîlerce genel olarak kullanılır. Nitekim Kudûrî, örnekte Nehaî'nin İbn Mes'ûd'dan değil Hz. Ömer'den mürselleri hakkında bunu ifade etmektedir. Söz konusu düşünce, Hanefî usûl eserlerindeki bilgilerle örtüşmektedir. Nitekim Hanefî hadis usûlüne dair çalışmasında Türkmanî; İsâ b. Ebân (öl. 221/836), Pezdevî (öl. 482/1089), Serahsî (öl. 483/1090) gibi âlimlerin bu görüşte olduğunu belirtir.⁵⁰

Cessâs (ö. 370/981), tabiîn ve tebe-i tabiînin irsâllerinin kabul edilme gerekçelerinden biri olarak tabiîn nezdinde hadisin sahih olmasını zikreder. Ona göre fakih tabiîn, hadisi ancak kendine göre sahih gördüğünde irsâl eder. Farklı irsâl sebepleri arasında en uygun olanı tabiîn âlimlerinin kesin bir şekilde haberi bildiklerinde ve tekit amacıyla (kuvvetli olduğunu ifade etmek) irsâlde bulunmalarıdır. Nitekim, Nehaî ve Hasan-ı Basrî'nin (öl. 110/728) çok kişiden duy-

⁴⁷ Tahâvî, *Şerhu Meâni'l-âsâr*, 1/226.

⁴⁸ Tahâvî, *Şerhu müşkili'l-âsâr*, 14/519-20, 15/125-6.

⁴⁹ Ahmed b. Muhammed el-Kudûrî, *et-Tecrid*, thk. Muhammed Ahmed Serrâc vd. (Kahire: Dâru's-selâm, 2006), 10/5396.

⁵⁰ Türkmanî, *Dirâsât*, 398.

duklarında hadisi irsâl ettiklerine dair sözleri, bunu göstermektedir.

51

Hanevî geleneğin önemli usûlcülerinden Serahsî isnad ve irsâl ile ilgili Hasan-ı Basrî, İbn Sîrîn (öl. 110/729) ve Nehaî'nin sözüne yer verdikten sonra irsâl-şöhret ilişkisinin mantığını açıklar. Ona göre âlimlerin ilgili sözlerinden dolayı İsâ b. Ebân "Mürsel, müsnedden daha kuvvetlidir" demiştir. Şayet bir rivayet, bir kimse nezdinde şöhret bulmuşsa tarikleri açık olduğu için isnada ihtiyaç kalmaz ve onun Rasûlüllah'ın (s.a.v.) sözü olduğuna dair şahadeti kesindir. Ancak onu bir tarikle duymuşsa, rivayetten emin olamayacak ve sorumluluğu üstlenene (rivayet edene) dayandırarak (müsned) nakledecektir.⁵² Serahsî'nin irsâlde güven/kesinlik, isnadda ise şüphe vurgusu, özellikle sistemli hadis rivayetinin olmadığı ilk dönem için üzerinde düşünülmesi gereken bir meseledir. Ayrıca, Şeybânî'nin (ö. 189/805) öğrencisi olan İsâ b. Ebân'ın sözleri, hocasının *el-Asâr* adlı eserindeki pratik uygulamanın teorik olarak ortaya konduğunu gösterdiği gibi aynı zamanda Serahsî'de aynı düşüncenin Nehaî'nin sözleriyle delillendirilerek yerleştiğine işaret eder.

710| db

Pezdevî şârihi Abdülazîz el-Buhârî (ö. 730/1330), Serahsî'nin verdiği örnekleri zikrettikten sonra ilk dönem tabiîn âlimlerinin nezdinde mürselin hüccet olduğunu belirtir. Nehaî'nin sözünü ve diğer örnekleri vererek şöhret ile irsâl ilişkisini ortaya koyması, onun da ilk dönem mürsellerinin kabul edilme sebebinin arkasında çok kişiden nakledilmesi düşüncesinde olduğunu gösterir.⁵³

Hicri ilk iki asırda Ebû Hanîfe ve hocaları tarafından pratik anlamda; sonrasında öğrencileri tarafından *el-Asar* adlı eserlerde mürsel rivayet çokça kullanılmıştır. İsâ b. Ebân, Tahâvî, Cessâs gibi âlimlerle kaide/kural olarak ortaya konulmuş, Serahsî gibi âlimler ile usûle tam anlamıyla yerleşmiştir. Nüans farklılıkları olmakla birlikte mürselin hüccet olduğu; "mürsel, müsned gibidir", "mürsel müsnedden daha kuvvetlidir" gibi usûl kuralları ile ifade edilmiştir. Bu kuralların delillendirilmesinde Nehaî'nin sözü "referans bir metin" olmuştur.

⁵¹ Ahmed b. Ali Cessâs, *el-Fusûl fi'l-usûl* (Kuveyt: Vuzâratü'l-evkâfi'l-Kuveytiyye, 1994), 3/148-151.

⁵² Muhammed b. Ahmed Serahsî, *Usûlü's-Serahsî* (Beyrut: Dâru'l-ma'rife), 1/361.

⁵³ Abdulziz b. Ahmed Alaüddin el-Buhârî, *Keşfü'l-esrâr şerhu Usûli'l-Pezdevî* (b.y.: Dâru'l-kitâbi'l-İslâmî, ts.), 3/4.

Çalışmanın bu aşamasında Nehaî'nin sözündeki irsâl-şöhret ilişkisi, İbn Mes'ûd ile Nehaî arasındaki kişilerde düğümlendiği için söz konusu kişilerin Nehaî ile bağları incelenecektir.

3. Abdullah b. Mes'ûd-Nehaî İlişkisi

İlk Müslümanlardan Abdullah b. Mes'ûd (öl. 32/652-53), Habeşistan ve Medine'ye hicret etmiş, Peygamber (s.a.v.) yanında ayrılan odada annesiyle kalmış, onun hizmetinde bulunmuştur. Hz. Ömer döneminde Kûfe valisi olmuş, fıkıh, tefsir ve hadis birikimini Kûfe ehline aktarmıştır. Hz. Osman döneminde Medine'ye çağrılmış ve 32/652-3 yılında vefat etmiştir.⁵⁴ Ebû İmrân İbrahim b. Yezîd b. Esved en-Nehaî el-Kûfî ise farklı görüşler (38/658, 50/670) olmakla birlikte 46/666 yılında doğmuştur. Yemen asıllı olup Kûfe'ye yerleşen Nehâ sülalesindedir. Esved b. Yezid (amcası) ve Alkame b. Kays (dayısı) ve Abdurrahman b. Yezîd (dayısı) gibi âlimlere akrabadır. Haccâc döneminde yakalama emrinden gizlenirken 96/714 yılında vefat etmiştir.⁵⁵

İbn Mes'ûd'un vefat tarihi (32/652-3) ile Nehaî'nin doğum tarihinden (46/666) anlaşıldığı üzere görüşme imkân ve ihtimalleri olmadığı için Nehaî ile İbn Mes'ûd arasında inkita', ilk dönemlerin ifadesiyle irsâl durumu söz konusudur. Rivayet kitaplarında İbn Mes'ûd'dan rivayetleri olmasına rağmen ricâl-cerh-ta'dîl-ilel eserlerinde Nehaî'nin onunla ilişkisine yer verilmemesi, kibâr-ı sahabeden olan İbn Mes'ûd ile sığar-ı tabîînden olan Nehaî'nin görüşmesinin imkânsız olmasıdır. Zaten genel olarak Nehaî'nin sahabeyle görüşmediğine⁵⁶ değinilmekle birlikte bazı sahabe istisna edilir. Zeyd b. Erkam, Muğire b. Şu'be ve Enes b. Mâlik gibi sığar-ı sahabeden semai olup olmadığı üzerinde durulur.⁵⁷ Özellikle Hz. Âişe ile görüştüğü ancak semai olmadığı rical kaynaklarında geniş yer tutar.⁵⁸

A'meş-Nehaî diyalogu, İbn Mes'ûd-Nehaî ilişkisi hakkında fikir verir. A'meş'in "İbn Mes'ûd'dan rivayet ederken isnadını söyle/isnadlı naklet" ifadesi, İbn Mes'ûd-Nehaî arasında irsâl/inkita'

⁵⁴ İsmail Cerrahoğlu, "Abdullah b. Mes'ûd", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 1/ 114-117.

⁵⁵ Şükrü Özen, "Nehaî", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32/ 535-538.

⁵⁶ Ebû'l-Hasan Ahmed b. Abdullah b. Salih İclî, *Ma'rifetü's-sikât*, thk. Abdülalîm Abdülazîm el-Bestevî (Medine: Mektebetü'd-Dâr, 1985), 1/209.

⁵⁷ Muhammed el-Büstî İbn Hibbân, *Kitâbü's-sikât*, thk. Muhammed Abdulmuîd Hân (Haydarabad: Dâiretü'l-Maârifî'l-Osmaniyye, 1973), 4/8-9.

⁵⁸ İbn Sa'd, *Tabakât*, 5/35; İclî, *Ma'rifetü's-sikât*, 1/209; İbn Ebî Hâtîm, *Cerh ve't-ta'dîl*, 2/144.

olduğunu gösterdiği gibi onlar arasındaki bağı (rivayetleri/fetvaları) sağlayan kişiler hakkında da bilgi verir. Nehaî'nin "doğrudan İbn Mes'ûd'dan naklettiklerimi onun ashâbından (أصحابه) birçok kişiden duydum" sözü, Nehaî'nin İbn Mes'ûd rivayetlerini (merfû-mevkuf) kimden aldığına işaret eder. Şu halde "ashâb-ı İbn Mes'ûd" diye belirtilen kişiler, Nehaî'nin İbn Mes'ûd ile bağlantısını oluşturur. Öncelikle genel olarak İbn Mes'ûd'dan rivayetleri olanlar ile Nehaî'nin hadis aldığı kişiler mukayese edilecektir. Çünkü Nehaî'nin İbn Mes'ûd'a varan isnadlarında adı geçenler, irsâl yapılan/atlanılan kişiler hakkında fikir verebilir.

İbn Mes'ûd'dan aldığı hadis Sayısı	İbn Mes'ûd ve Nehaî'nin Ortak Talebe ve Hocaları	Bölgesi, Vefatı	Nehaî'nin Aldığı Hadis Sayısı
264	Alkame b. Kays	Kûfe, (öl.62/682)	275
107	Esved b. Yezîd	Kûfe, (öl. 75/694)	193
101	Mesrûk b. Ecda'	Kûfe, (öl. 63/683)	21
56	Abdurrahman b. Yezîd	Kûfe, (öl. 83/702)	21
41	Ebû Ubeyde Âmir b. Abdillâh	Kûfe, (öl. 82/701)	5
24	Abîde b. Amr	Kûfe, öl. 69/688)	12
246	Şakîk b. Seleme Ebû Vâil	Kûfe, (öl. 82/701)	8

Bunların dışında İbn Mes'ûd'dan çok hadis rivayet edenler şöyledir: Hayseme b. Abdirrahmân (Kûfî, öl. 80/699), Amr b. Meymûn (Kûfî, öl. 74/693), Zirr b. Hubeş (Kûfî, öl. 82/701), Zeyd b. Vehb (Kûfî, öl. 83/702), Avf b. Mâlik (Kûfî, öl. 90/708), Abdullah b. Atebe (Kûfî, öl. 74/693), Abdullah b. Habîb (Kûfî, öl. 72/691), Abdurrahman b. Abdillâh (Kûfî, öl. 79/698), Târik b. Şihâb (Kûfî, öl. 83/703), Sa'd b. İyâs (Kûfî, öl. 95/713). Buradaki sayısal veriler, hadis alanında yapılmış olan *Cem'u'l-cevâmi'* adlı programdan alınmış olup, muttasıl tarihlere dayanmaktadır. Burada daha ziyade İbn Mes'ûd'dan çok

hadis nakledenler ile Nehaî'nin çok hadis aldığı hocaları esas alınmıştır.⁵⁹

Sayısal veriler, İbn Mes'ûd'un rivayetlerini *Kütüb-i sitte* merkezli inceleyen bir çalışmayla mukayese edildiğinde aynı sonucu vermektedir. Araştırmaya göre tekrarlarıyla birlikte İbn Mes'ûd'dan Şakîk b. Seleme'nin 188; Alkame b. Kays'ın 169, Esved b. Yezîd'in 76, Mesrûk b. Ecda'nın 71, Adurrahman b. Yezîd'in 63, Avf b. Mâlik'in 31, Abîde b. Amr'ın 31, Zirr b. Hubeyş'in 31, Abdullah b. Sahbera'nın 29, Abdurrahman b. Mül'ün 25, Amr b. Meymûn'un 25 rivayeti vardır.⁶⁰ *Kütüb-i sitte* merkezli olmasından dolayı sayısal verilerde farklar olsa da kişilerin çoğunluğu aynıdır.

Bu veriler göstermektedir ki; İbn Mes'ûd'dan rivayeti olanların neredeyse hepsi, Nehaî ile aynı dönemde (yaklaşık 40-90 yılları arası) ve aynı bölgede (Kûfe) yaşamışlardır. İbn Mes'ûd'dan en çok rivayeti olan bu kişiler, aynı zamanda Nehaî'nin muttasıl yolla çokça hadis aldığı hocalarıdır. Şu halde genelde "ashâb-ı İbn Mes'ûd" diye bilinen bu kişiler, aynı zamanda Nehaî'nin irsâlde bulunduğu kişileri oluşturur. Dolayısıyla sayısal bilgiler, Nehaî'nin sözünde doğruluk payı olduğunu gösterir.

Verileri, âlimlerin görüşleri de teyit etmektedir. Abdullah'ın ashâbından 60 kişiye yetiştiği belirtilen Nehaî, onları en iyi tanıyan kişi olarak ifade edilir.⁶¹ Ali el-Medînî ve Darekutnî gibi âlimler, Nehaî'nin İbn Mes'ûd'un fetvâlarını en iyi bilen kişi olduğunu, onun bilgilerini dayıları Alkame, Esved, Abdurrahman b. Yezîd ve Abdullah'ın ashâbının büyüklerinden aldıklarını belirtirler.⁶² Aynı şekilde Şuayb Arnaût, Abdullah b. Mes'ûd'un ashâbını Kûfe içinde en iyi bilen kişinin Nehaî olduğuna ve Nehaî'nin onlardan semâi olduğuna dikkat çeker.⁶³ Daha özeldir ifade etmek gerekirse İbn Mes'ûd'un birikimine sahip kişiler, genelde kibar-ı tabînden olan Alkame b. Kays, Mesrûk, Esved b. Yezîd olduğu görülür. İbn Mes'ûd'tan en fazla hadis rivayet edenler de aynı âlimlerdir. Nehaî'nin ise Kûfe'de ilmî birikimini aldığı

⁵⁹ Kûfe bölgesi hadis birikimi ve nakli için bk. Hüseyin Akgün, *Hadis Rivâyet Coğrafyası (Hicrî İlk 150 Yıl)* (İstanbul: M.Ü İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2019), 86-112.

⁶⁰ Tuğba Altuncu, *Abdullah b. Mes'ûd ve Hadis İlmindeki Yeri* (Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015), 46.

⁶¹ Halit Özkan, *Hicrî İlk İki Asırda Farklı Şehirlerde Amel Telakkisi Oluşumunda Sünnet ve Hadisin Yeri* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2006), 201-203.

⁶² Darekutnî, *Sünen*, 4/226; Ebû'l-Fazl Ahmed b. Ali İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü'l-Tehzîb* (Hindistan: Dâiratü'l-meârifî'n-nizâmiyye, 1326), 7/227.

⁶³ Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd İbn Mâce, *Sünenü İbn Mâce*, thk. Şuayb Arnaût vd. (b.y.: Dâru Risâleti'l-âlemiyye, 2009), 1/428-9 (Muhakkikin sözü).

ve en fazla hadis rivayet ettiği hatta ailevî bağları olan âlimler de aynı kişilerdir. Hem özel hem de genelde ashâb-ı İbn Mes'ûd ile Nehaî ilişkisi, irsâle başvurusunun arkasındaki şöhret ihtimalini ortaya koymaktadır.

Nehaî'nin sözünün gerçeklik değeri isnad, ricâl ve rivayet kitaplarından hareketle tespit edildikten sonra birkaç örnek (rivayet) üzerinden -yukarıdaki bilgiler- test edilecektir.

4. Nehaî'nin İbn Mes'ûd'dan Naklettiği Mürsellerinin Şöhret Açısından Tahlili

Nehaî, İbn Mes'ûd'dan naklettiği rivâyetlerde irsâle başvurma gerekçesini, birçok kişiden duyma olarak ifade eder. Bu ifadede rivayetleri farklı kişilerden alma, dolayısıyla isnada ihtiyaç duymama durumu söz konusudur. Burada sonraki dönemlerde kavramlaşan meşhur, mütevatir mantığı vardır. Kişiler arasında yaygın olarak nakledilme, şöhretin bilinen yönüdür. İlk olarak mürsel olan rivayetin, İbn Mes'ûd'un ashâbı, dolayısıyla Nehaî'nin hocaları arasında şöhret durumu tespit edilmeye çalışılacaktır. Söz konusu tespit iki açıdan yapılacaktır. İlki mürsel rivayetin İbn Mes'ûd tariki ile muttasıl isnadları tespit edilecektir. Burada isnadlar İbn Mes'ûd > Ashâbı > Nehaî şeklinde olabileceği gibi İbn Mes'ûd > Ashâbı > X râvi olabilir. Burada asıl olan İbn Mes'ûd'dan ashâbının naklidir. Sonrasında ise ilgili ashâbın Nehaî ile ilişkisine değinilecektir. İkincisi ise rivayet, şevâhidleri açısından incelenecek, tabiûn tabakası tarafından İbn Mes'ûd ashâbı ya da Nehaî'nin hadis aldığı kişilerin varlığı tespit edilecektir.

Şöhreti destekleyici durumlardan birisi amel/uygulamadır. Örneğin Mâlikî gelenekte naklî amel, Hanefî gelenekte amelî mütevatir, amel-i mütevâres, genelde ise icmâ ya da telakki bi'l-kabûl kavramları herhangi bir uygulamanın şöhretini ifade eder.⁶⁴ Şöhreti destekleyen bir diğer durum ise bilgi/olay etrafındaki tartışmalardır. Tartışılan herhangi bir konu ulema ve halk nazarında şöhret kazanır. Bunların yanında şöhret, özellikle ilk dönemlerde bölgesel boyutta kalabilir, sadece bölge âlimleri tarafından bilinebilir.⁶⁵ Herhangi bir rivayetin şöhretini tetikleyen birçok sebep olabilir, ancak burada ana belirleyici unsur olarak düşünülen dört konu bağlamında Nehaî'nin İbn Mes'ûd'dan mürselleri birkaç örnek üzerinden ele alınacak, yukarıdaki bilgiler, örnekler üzerinden test edilecektir. Şöhretin sebeplerine dair unsurlar birbirinden bağımsız olmayıp birbirlerini desteklerler.

⁶⁴ Özdoğan, *Hadis Anlam ve Amel*, 141-153, 232-240.

⁶⁵ Akgün, *Hadis Rivâyet Coğrafyası (Hicri İlk 150 Yılı)*, 191-215.

Dolayısıyla tek bir rivayet üzerinde her bir unsur görülebilir. Konuyla ilgili birçok örnek olmasına rağmen özellikle Nehaî'nin sözüne atıf yapılan birkaç rivayet incelenecektir.

Örnek 1: Hataen Adam Öldürme Diyeti

Hataen adam öldürme diyeti konusunda İbn Mes'ûd > Nehaî tarikli mürsel rivayete yer veren Dârekutnî, buradaki irsâlin rivayete zarar vermeyeceği görüşündedir. Ona göre İbn Mes'ûd'un fetvâ ve görüşlerini en iyi bilen Nehaî'dir. Çünkü bu birikimi Nehaî, amcası Alkame, dayıları Esved ve Abdurrahman b. Yezid ve diğer âlimlerden almıştır. O, görüşünü desteklemek adına konuyla ilgili "bir kişi şöyle söylemiştir/وَهُوَ الْقَائِلُ" diyerek Nehaî-A'meş diyaloguna yer verir.⁶⁶ Rivayetin farklı tariklerine bakıldığında şöyle bir tablo çıkmaktadır:

Tarik	Kaynak		1. Tabaka	2. Tabaka
1a	İbn Mes'ûd			Nehaî (Kûff) ⁶⁷
1b			Alkame (Kûff) >	Ebû İshâk ⁶⁸
1c			Ebû Ubeyde(Kûff) >	Ebû Miclez ⁶⁹
2	Rasûlüllah (s.a.v.) >	İbn Mes'ûd >	Hişv b. Mâlik (Kûff) >	Zeyd b. Cübeyir ⁷⁰
3	Hz. Ömer			Nehaî (Kûff) ⁷¹

db | 715

Görüldüğü üzere rivayetin, merfû ve mevkuf tarikleri bulunmaktadır. Rivayeti Nehaî, (1a) tarikine göre İbn Mes'ûd'dan mürsel nakletmiştir. Aynı rivayet, (1b, 1c) tariklerine göre İbn Mes'ûd'un ashâbi olan Alkame ve Ebû Ubeyde, merfû tarik ise (2) yine Kûfe ehlinde Hişv b. Mâlik tarafından muttasıl nakledilmiştir. Şu halde ister merfû ister mevkuf olsun İbn Mes'ûd'dan rivayeti 1. tabaka âlimleri ile Nehaî'nin görüşmesi ve Nehaî'nin de bundan dolayı irsâle başvurması

⁶⁶ Dârekutnî, *Sünen*, 4/226.

⁶⁷ Abdullah b. Muhammed İbn Ebî Şeybe, *Kitabu'l-musannef fi'l-ehâdis ve'l-âsar*, thk. Kemal Yusuf Hût (Riyad: Mektebetü'r-rüşd, 1409), 5/346.

⁶⁸ İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, 5/346.

⁶⁹ Beyhakî, *Ma'rifetü's-sünen*, 8/131.

⁷⁰ İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, 5/346; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 6/143; Ebû Muhammed Abdullah b. Abdurrahman ed-Dârimî, *Müsnedü'd-Dârimî*, thk. Merzûk b. Hiyâs (b.y.: y.y., 2015), "Diyât" 828; İbn Mâce, *Sünen*, "Diyât" 6; Ebû Dâvûd, *Sünen*, "Diyât" 18; Ebû İsa Muhammed b. İsa et-Tirmizî, *el-Câmi'u'l-kebir - Süneni't-Tirmizî*, thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf (Beyrût: Dâru'l-garbi'l-İslâmî, 1998), "Diyât" 1.

⁷¹ İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, 5/346.

mümkündür. Aynı bölgede, aynı dönemde yaşamaları ve Nehaî'nin onlardan başka rivayetlerinin de olması bunu gösterir. İbn Mes'ûd'un sözünün şâhidi olarak Hz. Ömer'den irsâlde bulunması (3), Nehaî nezdinde rivayetin maruf olduğunu gösteren delillerdendir.

Hanefîlerin ilk kaynaklarında ise ilgili rivayet İbn Mes'ûd > Nehaî tariki ile merfû ve mevkuf olarak;⁷² belağ⁷³ ve senedsiz⁷⁴ şeklinde geçer. Tahâvî ise, Nehaî tarikine değil de muttasıl Hişv b. Mâlik tarike yer verir.⁷⁵ Cessâs'ta ise İbn Mes'ûd > Esved/Alkame tariki ile nakledilmiştir.⁷⁶ Hanefî kaynaklarda bazen senedli bazen senedsiz nakledilmesi rivayetin İbn Mes'ûd'dan geldiğinde şüphe edilmediğini farklı bir ifadeyle Kûfe ehli arasında maruf olduğunu söylememize imkan verir.

Rivayetin merfû olmasa bile mevkûf olarak âlimler nezdinde bilindiğinin delillerinden bir tanesi ise Tahâvî ve Beyhakî'nin sözcüğüdür. Tahâvî, "İbn Mes'ûd'un hataen öldürme diyetinde böyle söylemesi hakkında ilim ehli arasında ihtilaf yoktur" dediği⁷⁷ gibi Beyhâkî, ilgili rivayetin İbn Mes'ûd'tan maruf olduğunu ifade eder.⁷⁸ Rivayet tekniği açısından bazı âlimler için problem, ilgili rivayetin ref edilmesidir. Mevkuf rivayette bir problem yoktur.

Ayrıca konunun bir de ihtilaf/tartışma boyutu vardır. Hataen öldürme diyetinde icmâ olduğu ifade edilirken diyetin hangi yaş/cins hayvan olacağına ihtilaf edilmiştir.⁷⁹ Bir konunun tartışılmış olması, bir bölgede rivayetin bilinirliğini/şöhretini artırıcı unsurlardandır.

Sonuç olarak gerek Nehaî dışında İbn Mes'ûd'un ashâbından ve Nehaî'nin hocalarından nakledilmesi, gerek ilim ehli ve Kûfe ehli arasında İbn Mes'ûd'un sözü olmasında ihtilaf edilmemesi gerekse tartışma konusu olması, rivayetin maruf olduğunu gösterir.

⁷² Ya'kûb b. İbrâhîm Ebü Yûsuf, *el-Âsâr*, thk. Ebu'l-vefâ el-Afgânî (Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, ts.), 218.

⁷³ Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî, *el-Asl*, thk. Ebü'l-Vefâ il-Afgânî (b.y.: İdâretü'l-Kur'an ve 'ulûmi'l-İslâmî, ts.), 4/444.

⁷⁴ Muhammed b. Hasen eş-Şeybânî, *Muvatta'-i Mâlik*, thk. Abdulvehhab Abdullatif (b.y.: el-Mektebetü'l-ilmîyye, ts.), 228.

⁷⁵ Tahâvî, *Şerhu müşkili'l-âsâr*, 13/297-298. Diyete konu olan hayvanların yaş/cinsindeki ihtilaf da Dârekutnî, Beyhakî gibi âlimlerin zayıf hadise karşılık (Hişv b. Mâlik tariki) fakih sahabî olduğu için görüşünün alınmaya daha layık olduğunu belirtmeleri buna karşılık (Dârekutnî, *Sünen*, 4/225-226.), Tahâvî gibi Hanefî âlimlerin merfû rivayeti delil almaları manidardır. Normal şartlarda tersi olması beklenirdi.

⁷⁶ Ahmed b. Ali Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'an*, thk. Muhammed Sâdık (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turasi'l-arabî, ts.), 2/292.

⁷⁷ Tahâvî, *Şerhu müşkili'l-âsâr*, 13/298.

⁷⁸ Beyhakî, *Ma'rifetü's-sünen*, 8/131.

⁷⁹ Tirmizî, "Diyât" 1; Tahâvî, *Şerhu müşkili'l-âsâr*, 13/299.

Örnek 2: İhramlının Evlenmesi

İbn Mes'ûd > Nehaî tarikli mevkuf bir rivayete yer verdikten sonra Tahâvî, senedi muttasıl olmadığından dolayı gelebilecek eleştirilere şöyle cevap verir: Rivayet hakkında “Nehaî, aradaki kişiyi zikretmedi, sened muttasıl değildir”, denilebilir. Ancak İbrahim, onu İbn Mes'ûd'dan duyan birçok kişiden işitmiştir. Nehaî'nin A'meş ile diyalogundaki sözü buna işaret eder.⁸⁰ Tahâvî, rivayetin muttasıl olmasının problem olmadığını, çünkü Nehaî'nin onu çok kişiden duyduğunu belirtir. İbn Mes'ûd'un sözü, ihramlının evlenmesinde bir beis olmadığı yönündedir. Aksi yönde rivayetler olmasına rağmen Nehaî'nin çok kişiden duyma ihtimalini araştırmak için İbn Mes'ûd'un görüşü doğrultusundaki rivayetler ele alınacaktır.

Tarik	Kaynak		1. Tabaka	2. Tabaka
1	İbn Mes'ûd >			Nehaî ⁸¹
2	Rasûlüllah (s.)			Nehaî ⁸²
3	Rasûlüllah (s.) >	İbn Abbas >	Atâ/İkrime/Tâvus/Mücâhid/ Câbir b. Zeyd >	Eyyûb/Evzaî/Amr b. Dinâr ⁸³
4	Rasûlüllah (s.) >	Âişe >	Mesrûk/İbn Ebî Müleyke >	Ebu'd-Duhâ ⁸⁴
5	Rasûlüllah (s.) >		Mesrûk/Atâ >	Ebu'd-duhâ/Mâlik b. Cüreyc ⁸⁵
6	Rasûlüllah (s.) >	Ebû Hureyre >	Ebû Sâlih >	Kâmil Ebû Alâ ⁸⁶
7	Enes b. Mâlik >		Abdullah b. Muhammed >	İbn Ebî Füdeyk ⁸⁷

Söz konusu rivayetin İbn Mes'ûd tariki sadece Nehaî tarafından nakledilir. Dolayısıyla İbn Mes'ûd'dan muttasıl tarik olmadığı için

⁸⁰ Tahâvî, *Şerhu müşkili'l-âsâr*, 14/519.

⁸¹ Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî, *el-Hucce alâ Ehli'l-Medine*, thk. Mehdî Hasan el-Geylânî (Beyrut: Alemü'l-Kütüb, 1403), 2/221.

⁸² Şeybânî, *Hucce*, 2/221.

⁸³ Tahâvî, *Şerhu Meâni'l-âsâr*, 2/273.

⁸⁴ Tahâvî, *Şerhu Meâni'l-âsâr*, 2/269.

⁸⁵ İbn Ebî Şeybe, *Musamef*, 3/151.

⁸⁶ Dârekutnî, *Sünen*, 4/391.

⁸⁷ Tahâvî, *Şerhu Meâni'l-âsâr*, 2/273.

ondan nakilde bulunanları bulmak zordur. Şevâhidler açısından bakıldığında genelde İbn Abbas'ın ashâbının (3) rivayetleri vardır. Sadece Mesrûk/İbn Ebî Müleyke (Esved b. Yezîd) tariklerinin (4, 5) Nehaî ile bağı gözüktür. Onlardan ilgili rivayeti duyup irsâl etme ihtimali yüksektir. Zaten konuyla ilgili ilk Hanefî kaynaklarında İbn Abbas ve İbn Mes'ûd > Nehaî tarikli rivayetlere yer verilir.⁸⁸ Her ne kadar Tahâvî, ilgili rivayetin altında Nehaî'nin İbn Mes'ûd ashâbından çok kişiden duymuş olabileceğine değinse de rivayetlerde İbn Mes'ûd'un ashâbına çok rastlanmamaktadır. Ancak şöhret/bilinirliğin sebebi; uygulama/amel, tartışma konusu ve bölgesellik olabilir.

Medine bölgesinde uygulama, ihramlının evlenemeyeceği şekildedir.⁸⁹ Nitekim evlenilemeyeceğine dair rivayetlerin çoğunluğu, Medineli âlimler tarafından nakledilir. Tirmizî; Mâlik, Şâfiî ve Ahmed b. Hanbel gibi âlimlerin bu görüşte olduğunu zikreder. Buna karşılık Süfyan es-Sevrî ve Kûfe ehlinin ise aksi görüşte olduğunu belirtir.⁹⁰ İbn Mes'ûd, Mesrûk, Nehaî, Hammâd, Ebû Hanîfe ve öğrencileri bu görüştedir.⁹¹ Hanefî halkasında maruf görüş bu şekilde olduğu için Nehaî'nin irsâl ettiği söylenebilir. Aynı zamanda sahabeden itibaren konu etrafındaki tartışmalar (ihramlı evlenebilir-evlenemez), şöhrete neden olan etkenlerdendir. Sonuç olarak rivayetin tariklerinde İbn Mes'ûd ashâbı çok bulunmasa da Kûfe ehli arasında İbn Mes'ûd'un görüşünün maruf olduğu söylenebilir. Ancak bu örnek, Nehaî'nin İbn Mes'ûd'dan bazı mürselleri çok kişiden duymamış olabileceği ihtimalini de gösterir. O nedenle her bir irsâlin sebebinin şöhret olduğu iddia edilemez.⁹²

718| db

Örnek 3: Namazda Sağa Sola Selam vermek

Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde Nehaî > İbn Mes'ud tarikli namaz bitiminde sağa-sola selam verme konusundaki rivayet hakkında Şuayb Arnaût, rivayet mürsel olsa da Nehaî'nin -yukarıdaki- ifadesini delil getirerek sahih olduğunu dile getirir.⁹³ Nehaî'nin çok kişiden duyduğu için irsâl ettiğini tespit etmek adına rivayetin farklı tarikleri araştırıldığında şöyle bir tablo çıkmaktadır:

⁸⁸ Şeybânî, *Hucce*, 2/223-225.

⁸⁹ Şeybânî, *Hucce*, 2/210.

⁹⁰ Tirmizî, "Hac" 23-24.

⁹¹ Tahâvî, *Şerhu Meâni'l-âsâr*, 2/270.

⁹² Kûfe bölgesinde tedlis sebepleri için bk. Özdemir, "Kûfe'de İrsâl ve Tedlisin Çok Olmasının Gerekçeleri Üzerine", 17-30; Ali Çelik, "Tedlis Yapmakla İtham Edilen Kûfeli Râviler", *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 15 (ts.), 121.

⁹³ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 7/433 (Muhakkikin görüşü. 2 nolu dipnot).

Tarik	Kaynak	1. tabaka	2. tabaka	
1	Rasûlüllah (s.a.v.) >	İbn Mes'ûd >	Nehaî ⁹⁴	
2			Ebu'l-Ahvas >	Ebû İshâk ⁹⁵
2			Alkame >	Nehaî/Abdurrahman b. Esved/Ebû İshâk ⁹⁶
3			Esved >	Mücahid/Ebû İshâk ⁹⁷
4			Mesrûk >	Şa'bî/Ebu'd- duhâ/Ebû İshâk ⁹⁸
5			Abîde b. Amr es- Selmânî >	Ebû İshâk ⁹⁹
6			Zirr b. Hubeyş >	Âsım b. Behdele ¹⁰⁰
7			Ebû Ma'mer >	Hakem/Mücahid ¹⁰¹
		Ebû Vâil Şakîk b. Seleme	Âsım b. Behdele ¹⁰²	

Bu rivayetin tariklerindeki 1.tabakada âlimlerinin tamamı, İbn Mes'ûd ashâbı oldukları gibi Nehaî'nin hadis aldığı/aynı dönemde yaşadığı hocalarıdır. Nehaî'nin çok kişiden duyup irsâle başvurmuş olabileceğini gösteren en iyi örneklerden birisidir. Rivayeti İbn Mes'ûd ashâbının çoğu nakletmiştir. Bu durumda Nehaî, söz konusu birçok kişiden rivayeti duymuş ve irsâle başvurmuş olabilir.

db | 719

Sonuç

İrsâl sebepleri arasında zikredilen şöhret konusu, konuya dair ilk görüş serdeden Nehaî bağlamında ele alınmıştır. Farklı kaynaklarda isnadlı-isnadsız bir şekilde geçen Nehaî'nin sözü, hadis tekniği açısından problemlidir. Nehaî'nin sözü, Hanefî furû' kaynaklarında senedde irsâl/inkıta' iddialarına karşılık olarak söylenmiştir. Usûl bağlamında ise Hanefîlerde "mürsel, müsnedden daha evlâdır" görüşünün yaygınlaşmasında doğal olarak mürselin delil olmasında

⁹⁴ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 7/433.

⁹⁵ Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şuayb Nesâî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, thk. Hasan Abdulmun'im Şelbî (Beyrut: Müessesü'r-risâle, 2001), 2/89.

⁹⁶ Nesâî, *Sünenü'l-kübrâ*, 2/90.

⁹⁷ Nesâî, *Sünenü'l-kübrâ*, 2/90.

⁹⁸ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 6/431.

⁹⁹ Süleyman b. Ahmed Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir*, thk. Hamdi b. Abdilmecid (Kahire: Mektebetü İbni Teymiye, ts.), 10/124.

¹⁰⁰ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir*, 10/127.

¹⁰¹ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir*, 10/128.

¹⁰² Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir*, 10/127.

referans olarak kullanılmıştır. Bu durum, irsâle başvurma gerekçesinde bir tür şöhret-tevatür mantığı yattığını göstermektedir. Bu açıdan Nehaî'ye nispet edilen söz, Hanefîlerdeki mürsel anlayışının şekillenmesinde etkili olmuştur. Ancak söz konusu şöhretin bazen Hanefîler arasında kaldığı görülür. Çünkü Hanefî ashâbı arasında çoğu kişi tarafından biliniyorsa irsâle başvurmuş olabilirler. Hanefîlerdeki şöhret-irsâl ilişkisi değerlendirilirken bu hususa dikkat edilmesi gerekir.

Hadîşçilik yönü ağır basan bazı âlimler, Nehaî'nin sözünü sadece Abdullah b. Mes'ûd'dan yaptığı irsâllere has kılarken bazıları bunu mutlak olarak kullanıp Nehaî'nin mürsellerinin sahih/daha iyi olduğunu belirtmişlerdir. Görüşlerinin dayanağı ise ilgili rivayetlerin müsned tariklerinin olması ve Nehaî'nin İbn Mes'ûd birikimini ashâbı aracılığıyla almasıdır. Ricâl ve rivayet kaynaklarında, İbn Mes'ûd ile Nehaî arasında "Abdullah'ın ashâbı" diye belirtilen kişiler, Nehaî'nin hocalarıdır. Bu durum, onlardan çok kişiden duyduğunda Nehaî'nin irsâle başvurduğunu gösteren delillerdendir. Ancak her zaman irsâlin sebebi çok kişiden duymak olmayabilir. Bazı durumlarda Kûfe'deki rivayete muvafık uygulama ve konu etrafındaki tartışma, bilinirliğe sebep olabilir.

Araştırma, ilk dönemde özellikle Nehaî'nin İbn Mes'ûd'dan irsâllerinin şöhretten kaynaklanabileceğini göstermektedir. Ancak burada dönemin rivayet mantığı gereği irsâle başvurulabileceği göz önünde bulundurulmalıdır. Nehaî'nin İbn Mes'ûd'dan bazı mürselleri de dahil olmak üzere her bir irsâlin sebebi olarak şöhret zikredilemez. Bu nedenle ilk dönem mürselleri hatta her bir mürsel rivayet, ayrıntılı ele alınmalı, mürsile ve irsâllerine ilişkin veriler araştırılarak ilk dönem rivayet mantığı detaylı olarak ortaya koyulmalıdır.

KAYNAKÇA

- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed. *Müsnedi'l-imâm Ahmed b. Hanbel*. thk. Şuayb Arnaut vd. 45 Cilt. b.y.: Müessesü'r-risâle, 2001.
- Akgün, Hüseyin. *Hadis Rivâyet Coğrafyası (Hicrî İlk 150 Yıl)*. İstanbul: M.Ü İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2019.
- Alâî, Ebû Saîd Selahaddîn Halîl b. Keykeldî. *Câmi'u't-tahsîl fî ahkâmî'l-merâsîl*. thk. Hamdi Abdülmecîd es-Selefi. Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1986.
- Alaüddin el-Buhârî, Abdulziz b. Ahmed. *Keşfü'l-esrâr şerhu Usûli'l-Pezdevî*. 4 Cilt. b.y.: Dâru'l-kitâbi'l-İslâmî, ts.
- Altuncu, Tuğba. "Abdullah b. Mes'ûd ve Hadis İlmindeki Yeri". Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015.
- Askalânî, Ebû'l-Fazl Ahmed b. Ali İbn Hacer. *Tehzîbü't-Tehzîb*. 12 Cilt. Hindistan: Dâiratü'l-meârifî'n-nizâmiyye, 1326.
- Askalânî, Ebû'l-Fazl Ahmed b. Ali İbn Hacer. *Takrîbü't-Tehzîb*. thk. Muhammed Avvâme. Suriye: Dâru'r-reşîd, 1986.

- Bayram, Fatih. "Ebû Yûsuf'un Kitâbu'l-âsâr'ının Hadis İlmi Açısından Değerlendirilmesi". İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2009.
- Beyhakî, Ahmed b. Huseyn b. Ali. *Ma'rifetü's-sünen ve'l-âsâr*. thk. Abdulmu'tî Emin el-Kalâcî. 15 Cilt. Pakistan: Câmîati'd-dirâsâti'l-İslâmî, ts.
- Cerrahoğlu, İsmail. "Abdullah b. Mes'ûd". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 1/114-117. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.
- Cessâs, Ahmed b. Ali. *Ahkâmü'l-Kur'an*. Muhammed Sâdık (thk.). 5 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turasi'l-arabî, ts.
- Cessâs, Ahmed b. Ali. *el-Fusûl fi'l-usûl*. 4 Cilt. Kuveyt: Vuzâratü'l-evkâfi'l-Kuveytiyye, 1994.
- Çelik, Ali. "Tedlis Yapmakla İtham Edilen Küfeli Râviler". *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 15 (ts.), 99-123. <https://doi.org/10.34085/buifd.717103>
- Dârekutnî, Ebu'l-Hasen Ali b. Ömer. *Sünenü'd-Dârekutnî*. thk. Şuayp Arnaüt vd. 5 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 2004.
- Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdîrahman. *Müsnedü'd-Dârimî*. thk. Merzûk b. Hiyâs. 2 Cilt. b.y.: yy., 2015.
- Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş'as es-Sicistânî. *Risâletü Ebî Dâvûd ilâ ehli Mekke fî vasfî Süne-nihî*. thk. Muhammed es-Sabbâğ. Beyrut: Dâru'l-arabiyye, ts.
- Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş'as es-Sicistânî. *Sünenü Ebî Dâvûd*. thk. Şuayb Arnaüt vd.. 7 Cilt. b.y.: Dâru'r-risâleti'l-âlemiyye, 2009.
- Ebû Yûsuf, Ya'kûb b. İbrâhîm. *el-Âsâr*. thk. Ebu'l-vefâ el-Afgânî. 1 Cilt. Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, ts.
- Ebû Zür'a, Abdurrahman b. Amr b. Abdullah ed-Dımaşkî. *Târîhu Ebî Zür'a ed-Dımaşkî*. Dımeşk: Mecmeu'l-lugati'l-arabiyye, ts.
- Hâkim en-Nisâbüri, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed. *Ma'rifetü 'ulûmi'l-hadis*. thk. es-Seyyid Mu'zam Hüseyin. Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, 1977.
- İbn Abdilber, Ebû Ömer Yusuf b. Abdillâh en-Nemerî. *el-İstizkâr*. thk. Salim b. Muhammed Ata vd.. 9 Cilt. Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, 2000.
- İbn Abdilber, Ebû Ömer Yusuf b. Abdillâh en-Nemerî. *et-Temhîd limâ fi'l-Muvatta' mine'l-me'ânî ve'l-esânîd*. thk. Mustafa b. Ahmed el-Ulvî vd. 24 Cilt. Mağrib: Vuzâratu umûmi'l-evkâf ve'ş-şuûni'l-İslâmî, 1967.
- İbn Ebî Hâtim, Abdurrahman b. Muhammed er-Râzî. *el-Cerh ve't-ta'dîl*. Beyrut: Dâru İhyâi't-turâsi'l-arabî, 1952.
- İbn Ebî Şeybe, Abdullah b. Muhammed. *Kitabu'l-musannef fi'l-ehâdis ve'l-âsâr*. thk. Kemal Yusuf Hût. 7 Cilt. Riyad: Mektebetü'r-rüşd, 1409.
- İbn Hibbân, Muhammed el-Büstî. *Kitâbü's-sikât*. thk. Muhammed Abdulmuîd Hân. 9 Cilt. Haydarabad: Dâiretü'l-Maârifî'l-Osmaniyye, 1973.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd. *Sünenü İbn Mâce*. thk. Şuayb Arnaüt vd. (thk.). 5 Cilt. b.y.: Dâru Risâleti'l-âlemiyye, 2009.
- İbn Receb el-Hanbelî, Zeynuddîn Abdurrahmân b. Ahmed. *Şerhu 'İleli't-Tirmizî*. thk. Hemmam Abdurrahim Saîd. 2 Cilt. Ürdün: Mektebetü'l-menâr, 1987.
- İbn Sa'd, Ebû Abdullah Muhammed. *et-Tabakâtü'l-kübrâ*. thk. İhsan Abbas. 8 Cilt. Beyrut: Dâru Sâdır, 1968.
- İclî, Ebû'l-Hasan Ahmed b. Abdullah b. Salih. *Ma'rifetü's-sikât*. thk. Abdülâlim Abdülâzîm el-Bestevî. 2 Cilt. Medine: Mektebetü'd-Dâr, 1985.
- Kalkan, Nilüfer. *İmam Muhammed'in Kitâbu'l-âsâr'ı ve Rivâyetlerinin Kütüb-i Sitte ile Karşılaştırması*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011.
- Kâsimî, Muhammed Cemâleddîn. *Kavâidü't-tahdis min funûni mustalahi'l-hadis*. Beyrut: Dâru kütübi'l-ilmîyye, 1332.
- Koçinkağ, Mansur. "İmâm Şâfi'nin Mürsel Hadis Anlayışı". *Journal of Intercultural and Religious Studies: JIRS* 7 (2014), 61-80.
- Kudûrî, Ahmed b. Muhammed. *et-Tecrîd*. thk. Muhammed Ahmed Serrâc vd. 12 Cilt. Kahire: Dâru's-selâm, 2006.
- Mizzî, Yusuf b. Abdurrahman b. Yusuf. *Tehzîbü'l-Kemâl fî esmâi'r-ricâl*. thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1980.

- Nesâî, Ebû Abdîrrahman Ahmed b. Şuayb. *es-Sünenü'l-kübrâ*. thk. Hasan Abdulmun'im Şelbî. 10 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 2001.
- Özdemir, Veysel. "Kûfe'de İrsâl ve Tedlîsin Çok Olmasının Gereçleri Üzerine". *HADITH 3* (2019), 7-35.
- Özen, Şükrü. "Nehâî". Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.32/535-538. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Özkan, Halit. *Hicri İlk İki Asırda Farklı Şehirlerde Amel Telakkisi Oluşumunda Sünnet ve Hadisin Yeri*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi 2006.
- Özüdoğru, Bekir. *Hadis Anlam ve Amel: Râvi, Bölge ve Âlimlerin Ameli Özelinde Hadis-Amel İlişkisi*. İstanbul: İFAV, 1., 2021.
- Polat, Selahattin. *Mürsel Hadisler ve Delil Olma Yönünden Değeri*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2010.
- Serahsî, Muhammed b. Ahmed. *Usûlü's-Serahsî*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-ma'rife.
- Suyûtî, Abdurrahman b. Ebî Bekr. *Tedribü'r-râvi fî şerhi Takrîbi'n-Nevevî*. thk. Ebû Kuteybe Muhammed el-Feryâbî. 2 Cilt. b.y.: Dâru Tayyibe, ts.
- Şâfî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs b. Abbâs. *el-Ûm*. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-ma'rife, 1990.
- Şeybânî, Muhammed b. Hasan eş-. *el-Asl*. thk. Ebû'l-Vefâ il-Afğânî. 5 Cilt. b.y.: İdâretü'l-Kur'ân ve'ulûmi'l-İslâmî, ts.
- Şeybânî, Muhammed b. Hasan. *el-Hucce alâ Ehli'l-Medine*. thk. Mehdî Hasan el-Geylânî. 4 Cilt. Beyrut: Alemü'l-Kütüb, 1403.
- Şeybânî, Muhammed b. Hasen. *Muvatta'-i Mâlik*. thk. Abdulvehhab Abdullatif. 1 Cilt. b.y.: el-Mektebetü'l-ilmîyye, ts.
- Taberânî, Süleyman b. Ahmed. *el-Mu'cemü'l-kebir*. thk. Hamdî b. Abdilmecid. 25 Cilt. Kahire: Mektebetü İbni Teymiye, ts.
- Tahâvî, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed. *Şerhu Meâni'l-âsâr*. thk. Muhammed Zehra en-Neccâr. 5 Cilt. b.y.: Alemü'l-kütüb, 1994.
- Tahâvî, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed. *Şerhu müşkili'l-âsâr*. thk. Şuayb Arnaût. 16 Cilt. b.y.: Müessesetü'r-risâle, 1994.
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ. *el-Câmi'u'l-kebir - Süneni't-Tirmizî*. thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-garbi'l-İslâmî, 1998.
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ. *el-'İlelü's-sağir (Sünen'in sonunda)*. thk. Ahmed Muhammed Şakir vd. 5 Cilt. Beyrut: Dâru ihyai't-turâsi'l-arabî, ts.
- Türkmânî, Abdülmecit. *Dirâsât fî Usûli'l-hadis alâ Meheci'l-Haneftiyye*. İstanbul: Asitâne, 2009.
- Vureykât, Abdülkerim Ahmed. *Esbâbü İrsali'l-Hadis inde'r-Ruvât*. (Amman:ts)
- Yılmaz, Rahile Kızılkaya. *Çağdaş Hadis Tartışmaları ve Muvatta'*. İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2020.
- Yılmaz, Rahile Kızılkaya. "Muvatta' ve Sahîh-i Buhârî Çerçevesinde İrsâl-İttisâl Meselesi". *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi XXI/2* (2021), 614-629.
- Zehebî, Muhammed b. Ahmed b. Osman. *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*. thk. Şuayb Arnaut vd. 25 Cilt. yy.: Müessesetü'r-Risâle, 1985.
- Zehebî, Muhammed b. Ahmed b. Osman. *Tezhibü Tehzîbi'l-kemâl fî esmâi'r-ricâl*. thk. Ganîm Abbas Ganîm ve Mecdî es-Seyyid Emin. 11 Cilt. y.y.: el-Fârûku'l-hadisiyye, 2004.
- Zeylâî, Ebû Muhammed Abdullah b. Yûsuf. *Nasbu'r-râye li ehâdîsi'l-Hidâye*. thk. Muhammed Avvâme. 4 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-reyyân, 1997.

The First Period Relationship Between Irsāl and Fame in the Context of Ibrāhīm al-Nakḥāī's Word from Ibn Mas'ūd About His Irsāl's

Bekir ÖZÜDOĞRU*

Extended Abstract

Every narrator in the hadith is valuable for the science of hadith, which determines the authenticity of the hadiths according to the isnad. In the absence of one or more of the narrators in the hadith, the hadith is considered weak because the ittisāl condition, mentioned among the hadith's authenticity conditions. Mursal hadith is one of them. However, the condition of ittisāl was not applied sharply in the first two centuries, when it was not fully established in terms of method, as stated by scholars such as Tabarī, Hākim and Ibn Abdilber. According to this, while the mursal narrations of some scholars are accepted, others are not. In the Hanafī tradition, the mursals of the first three generations are taken as evidence. They state that mursal is the same as musnad or that mursal is stronger than musnad.

In this study, the mursals of Ibrāhīm al-Nakḥāī (d. 96/714) will be emphasized. According to Muhaddīs, although the mursal is considered weak, Nakḥāī's mursals are considered authentic. In the same way, Hanafīs generally take the mursals of the first two strata and Nakḥāī mursals. Because, according to them, when the narration is known/heard from many people, the scholar gives the message. The following statement attributed to Nakḥāī was influential in the aforementioned views of both hadithists and Hanafīs:

A'mes narrates: He told Nakḥāī, "When you quote from Abdullah b. Mas'ūd, tell me your isnād." said. He said; If I have narrated it as "he narrated it from Ibn Mas'ūd" I must have heard that narration from the person whose name I gave it. When I said, " قال عبد الله/Abdullāh said," I said that narration, I have heard from many people who took it Abdullah b. Mas'ūd.

Based on this dialogue, the article deals with the relationship between fame and Irsāl in the early period, in the context of Nakḥāī's dispatches from Ibn Mas'ūd. First of all, the determination of Nakḥāī's word from the sources and its effect on the literature-procedure were investigated. Afterward, the truth of the word was tested through the meaning it expresses, the Nakḥāī relationship of Ibn Mas'ūd with his companions, and a few examples from Nakḥāī's mursals.

Nakḥāī's word; It is mentioned in the works of scholars such as Ibn Sa'd, Tirmizī, Ebū Zur'a, Tahāvī, Bācī, İbn Abdilber, Mizzī. Since its narrators are reliable and its securities are mutual, there is no problem in terms of the securities. Although there are presentations and delays in the text, there is no problem in terms of the text, since the meaning is the same. Nakḥāī's word is generally used for the same reasons in many sources. It is generally used by Hanafī scholars to state that mursals are evidence, by Hanafī scholars such as Tahāvī to prove that Nakḥāī's mursals are authentic, and by hadith scholars to state that Nakḥāī's annotations from Ibn Mas'ūd are authentic. Conversely, in the Hanafī

* Assoc. Prof., Ondokuz Mayıs University, Faculty of Theology, Department of Hadith, bekirozudogru@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0001-5996-3942>.

tradition, the relevant dialogue has an effect on the establishment of the views "Mursal is stronger than musnad" or "Naḵḵāī's mursals are authentic" by the hadiths.

In line with Naḵḵāī's statement, which he heard from many people when he sent it, the relationship between Ibn Mas'ūd and Naḵḵāī's companions was investigated. One of the evidences supporting Naḵḵāī's statement is the sources of rical. According to them, Al-kame b. Kays, Esved b. Yazīd, Mesrūk b. Ecda', Abdurrahman b. Yazīd with scholars like, Naḵḵāī has a teacher-student relationship and even a kinship bond. Naḵḵāī met many of Ibn Mas'ūd's companions and became their student. Although he did not meet, it is stated that the person who had the best knowledge of Ibn Mas'ūd was Naḵḵāī. This situation is one of the proofs showing that he could hear the narrations that Naḵḵāī conveyed from these people.

The second place where the truth of Naḵḵāī's word will be determined is the narrations. In general, when Naḵḵāī's narrations are researched, it is seen that he mostly narrated it from Ibn Mas'ūd's companions. Compared to those who narrated the narrations of Ibn Mas'ūd, the same people emerge. The fact that those who narrated from Ibn Mas'ūd and those from whom Naḵḵāī received hadiths are the same is another evidence that shows that Naḵḵāī heard the narrations he conveyed from them.

In the light of theoretical information, the subject was investigated through a few examples that made reference to Naḵḵāī's word. Naḵḵāī's narration about the erroneous diet of murder comes from both Ibn Mas'ūd and He conveyed it from Omar by way of conveyance. The narration is transmitted by a few people from the companions of Ibn Mas'ūd from Kufa. It is seen that Ibn Mas'ūd's mavkūf narration is well known in the Hanafi tradition. Because of this reputation, Naḵḵāī may have applied to the waybill. Another example is related to the marriage of an ihram person, and Naḵḵāī narrates merfū and mavkūf narrations from Ibn Mas'ūd. The related narration is mostly narrated from the Companions of Ibn Abbas. However, Mesrūk and Eswad b. Yazīd, It is transmitted from Aisha. Although there is no information that many people narrated from Ibn Mas'ūd on this subject, the practice in the Kufa region is in this direction. At the same time, the debates about whether to marry or not while in ihram are among the signs that the rumors are known. When the third example, Naḵḵāī's mursal narration about saluting to the right and left in prayer, is investigated. It has been seen that it was narrated by many scholars from the Companions of Ibn Mas'ūd. The examples support the possibility that the narrations are famous in line with Naḵḵāī's words, and therefore he may have applied to the Irsāl.

As a result, Naḵḵāī's statement, which shows that fame was one of the reasons for the Irsāl in the first period, has become a "reference text" in showing that mursal in general for Hanafis and some mursals is evidence for hadith scholars, as it is mentioned as authentic in the sources. Rical and narration analyzes show that when Ibn Mas'ūd heard from many of his companions or was well-known in the Hanafi circle, Naḵḵāī resorted to guidance. However, it should be taken into account that Irsāl can be applied here due to the narration logic of the period. Reputation cannot be mentioned as the reason for every delivery. This is also true for some of the Naḵḵāī-Ibn Mas'ūd Irsāls. For this reason, the first period mursals, even each mursal narration, should be handled in detail, and the first period narration logic should be revealed in detail by researching the data on the mursal and its dispatches.

Keywords: Hadith, Mursal, Meshūr, Hanafi, Muhaddis, Abdullāh b. Mas'ūd, Tawatur.

